

S. AURELII AUGUSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI CONTRA ADVERSARIUM LEGIS ET PROPHETARUM Libri duo . (C)

)LIBER PRIMUS. In quo Veteris Testamenti loca calumniose reprehensa vindicantur.

/CAPUT PRIMUM.

1. Libro, quem misistis, fratres dilectissimi, nescio cujus haeretici, invento, sicut scripsistis, in platea maritima, cum venalis codex ipse ferretur, et concurrentibus turbis periculosa curiositate et delectatione legeretur, ut quanto possem compendio responderem, prius quaesivi cujusnam esset erroris. Non enim soli Manichaei Legem Prophetasque condemnant; sed et Marcionistae, et alii nonnulli quorum sectae non ita innotuerunt populis christianis. Iste autem, cujus nomen in eodem libro non comperi, detestatur Deum mundi fabricatorem: cum Manichaei, quamvis librum Geneseos non accipiant, atque blasphement, Deum tamen bonum fabricasse mundum, etsi ex aliena natura atque materia, confiteantur. Sed quanquam non mihi apparuerit, cujus sectae sit iste blasphemus, defendenda est adversus ejus linguam Scriptura divina, quam maledicis disputationibus insectatur. Et quoniam quoquo modo christianum se videri cupit, unde et ex Evangelio et ex Apostolo ponit aliqua testimonia; etiam Scripturis ad Novum Testamentum pertinentibus refellendus est: ut ostendatur in reprehensione veterum inconsiderantius quam versutius insanire.

2. Ac primum, quod pius poterat religioso, quaerit iste impius ore sacrilego, quomodo accipiendum sit quod scriptum est, *In principio fecit Deus coelum et terram* (**Gen. I, 1**): quanquam non addiderit, *terram*, de qua post loquitur. Quaerit ergo: *Quo principio? ejusne quo idem Deus esse coepit, an ex eo quo illum esse vacuum taeduit?* Cui respondetur, quia nec Deus esse coepit, nec eum vacationis suae taeduit, qui neque aliquando non fuit, nec cessando torpuit, nec operando laboravit: nec sine coelo sedis indiguit, nec facto coelo sedem tanquam finitis erroribus peregrinus invenit. Potens est enim beatissime manere in semetipso; templo autem suo quod sunt omnes sancti, et Angeli et homines, sic impertiri habitationem suam, ut illi ex ipso habeant tale bonum quo beati esse possint, non ex eis ille talem domum sine qua beatus esse non possit. Aut ergo sic intelligendum est quod scriptum est, *In principio fecit Deus coelum et terram*, ut principium sit ex quo esse coeperunt; non enim Deo coaeterna semper fuerunt, sed facta initium ex quo esse inciperent acceperunt: aut certe quia in principio sibi coaeterno fecit Deus coelum et terram, hoc est, in unigenito Filio. Ipse est enim Sapientia, de qua dicit Apostolus: *Christum Dei Virtutem et Dei Sapientiam* (**I Cor. I, 24**). Et Deo qui fecit coelum et terram, dicitur in Psalmo: *Omnia in Sapientia fecisti* (**Psal. CIII, 24**). Aut si de Psalmo iste non vult accipere testimonium, Apostolum audiat de Christo loquentem: *Quia in ipso condita sunt omnia, in coelo et in terra, visibilia et invisibilia* (**Coloss. I, 16**).

3. Deus igitur nec coepit esse, nec desinet: sed opera ejus quaedam incipientia certo fine esse desistunt, sicut tempora et temporalia; quaedam incipientia permanebunt, sicut ipsa sanctorum hominum, quam percepturi sunt, vita aeterna. Quod iste non vidit, qui putavit esse dicendum ac definiendum, nullum esse sine fine principium: nec ipsum potuit attendere numerum, cujus initium est ab uno, et finis in nullo. Nullus quippe numerus quamlibet magnus, vel dicitur, vel si dici jam non potest, cogitatur, cui non addi possit ut major sit. Et puto quod iste, quamlibet haeresim sub nomine Christi teneat contra Christum, vitam sibi promittit in Christo, utique beatam, cujus tunc poterit esse principium, cum vitae hujus miserae finis fuerit. Respondeat itaque, beata illa vita, quam non negat habituram vel habere principium, utrum habitura, an non habitura sit finem? Si dixerit habituram, quomodo se audebit dicere christianum? Si dixerit non habituram, ubi est quod ausus est dicere, nullum esse sine fine principium?

/CAPUT III.

4. Quaerit etiam: *Si mundus iste bonum aliquid est, cur non olim ex initio ab eo factum est, quod melius fuit?* Quasi se ipso aliquid melius Deus fecerit mundum: aut ideo non debuerit hoc bonum fieri, quia non est aequale facienti. Quod autem quaerit, cur non istud olim ex initio factum sit; responsum habeat, Imo vero olim ex initio factum est: ex initio utique suo, non Dei, cui nullum est initium. Si autem hoc initium significari potuit, eo quod dictum est, *In principio fecit*

Deus: quid est quod calumniatur velut interrogans, in quo principio fecerit; cum ipse rursus quaerat, cur non olim ex initio factum sit? Proinde sua verba illi replicanda sunt. Nam sicut ipse propter id quod scriptum est, *In principio fecit Deus coelum et terram*, argumentatur et dicit, *In principio igitur quo? ejusne quo idem Deus esse coepit, an ex eo quo illum esse vacuum taeduit?* ita et nos ad id quod ait, *Cur non istud olim ex initio factum est ab eo?* respondeamus, et dicamus ei, Ex initio igitur quo? ejusne quo idem Deus esse coepit, an ex eo quo illum esse vacuum taeduit? Hoc quippe illi displicet, quod non olim ex initio Deus fecerit coelum, cum dicit, *Cur non olim ex initio?* Tanquam ex illo initio facere debuerit, ex quo est ipse qui fecit. Cur non hic timuit, ne dicendo, ex initio ex quo est ipse Deus, eum debuisse facere coelum, diceretur ei: Habet ergo Deus initium, ac per hoc secundum sententiam tuam habebit et finem; tu enim dixisti, nullum esse initium sine fine? Porro si Deus caret initio, quomodo faceret aliquid ex initio ex quo ipse est? Ac per hoc ex initio fecit illo ex quo fecit, id est, ex quo coepit esse quod fecit. Aut ergo deus ipsorum nihil boni unquam fecit: aut secundum istum, quodcumque boni fecit, ex illo initio fecit ex quo ipse est; et habenti initium, metuendus est finis: aut sanctae Scripturae verbis debet acquiescere, et intelligere Deum, qui ex nullo coepit esse principio, fecisse coelum in principio, vel ex quo coelum esse coepit, vel in Filio; qui Judaeis interrogantibus, quis esset, principium se esse respondit (**Joan. VIII, 25**).

5. Nisi forte dicturus est, aliud initium, aliud vero esse principium. Si ergo ita esset scriptum, *In initio fecit Deus coelum et terram*; nihil contra hoc iste moveretur, qui dixit, *Cur non olim ex initio factum est?* quandoquidem

legeret, In initio fecit Deus; non existimans impium, si credatur Deus habere initium, sed non habere principium. Quod si ita est, emendetur hoc auctore Evangelium, ubi scriptum est: *In principio erat Verbum*. Cur enim non etiam hic iste dicat, In principio igitur quo? ejusne quo idem Verbum esse coepit? Et quia Deus erat Verbum, potest etiam sic dicere, quemadmodum in hoc libro dixit: Ejusne quo idem Deus esse coepit? Dicat hic, si placet, etiam illam definitivam suam, ubi audit, *In principio erat Verbum*: dicat etiam hic, si audet, *Nullum est principium sine fine*; ut ab ipsis etiam Manichaeis, qui eum fortasse, quia inimicum Legi Prophetisque reperiunt, libentissime legunt, judicetur insanus. Quia vero displicet ei Deus qui fecit mundum, cur non displicet per quem factus est mundus? De Christo enim scriptum est: *In hoc mundo erat, et mundus per eum factus est (Joan. I, 1, 10)*.

/CAPUT IV.

6. Intelligat utique Deum facere bona posse, bonis autem a se factis egere non posse: unde nec faciendis eguit, qui factis non eget. Sed summe bonus fecit omnia, sibi quidem imparia, sed tamen bona. Bonum quippe etiam non summum, imo vero etiam infimum, nisi a summo bono esse non posset. Nimis autem de Deo male sentit, qui propterea bonum esse aliquid negat, quia aequale Deo non esse cognoscit. Ita enim non erit ille summum, sed infimum bonum, si quidquid eo minus est, jam non est bonum. Porro si in rebus quas condidit, ea quae sunt prima bona valde sunt imparia Conditori, quia ille fecit,

haec facta sunt; profecto qui talibus non eguit ad augendam beatitudinem suam, multo minus inferioribus atque omnino infimis eguisse credendus est. Quae tamen fecit tanquam bonorum omnium constitutor. Nam Dominus Jesus , per quem factus est mundus, non sola coelestia, sed etiam terrestria, eorumque terrestrium quae videntur exigua, Deum creasse et creare sic indicat, cum dicit: *Si ergo fenum agri quod hodie est, et cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit; quanto magis vos modicae fidei (Matth. VI, 30)?* Unus ergo atque idem Deus est institutor coeli et terrae, stellarum et herbarum, quidquid mensura, forma, ordine suo constat in coelo et in terra, quidquid vivit in coelo et in terra, quidquid sentit in coelo et in terra, quidquid intelligit in coelo et in terra. Quae non solum illi a quo sunt condita, sed nec inter se esse oportebat aequalia: et ideo sunt omnia . Nam si essent aequalia, unum genus bonorum esset, non omnia. Nunc vero ideo sunt omnia bona, quia sunt aliis alia meliora, et bonitas inferiorum addit laudibus meliorum: et in rerum bonarum inaequalitate ipsa est jucunda gradatio, ubi minorum comparatio ampliorum est commendatio.

/CAPUT V.

7. Ea vero quae dicuntur mala, aut vitia sunt rerum bonarum, quae omnino extra res bonas per se ipsa alicubi esse non possunt; aut supplicia peccatorum, quae de justitiae pulchritudine veniunt. Sed ipsa quoque vitia testimonium perhibent bonitati naturarum. Quod enim malum est per vitium, profecto bonum est per naturam. Vitium quippe contra

naturam est, quia naturae nocet: nec noceret, nisi bonum ejus minueret. Non est ergo malum nisi privatio boni. Ac per hoc nusquam est nisi in re aliqua bona: et si non summe bona, quoniam summe bona incorruptibilis et immutabilis perseverat, ut Deus est; non tamen nisi in bona, quoniam non nocet nisi minuendo quod bonum est. Ac per hoc bona sine malis esse possunt, sicut ipse Deus, et quaeque superiora coelestia: mala vero sine bonis esse non possunt. Si enim nihil nocent, mala non sunt: si autem nocent, bonum minuunt: et si amplius nocent, habent adhuc bonum quod minuant: et si totum consumunt, nihil naturae remanebit cui noceatur; ac per hoc nec malum erit a quo noceatur, quando natura defuerit, cujus bonum nocendo minuat.

/CAPUT VI.

8. Utrum autem aliqua natura, hoc est, substantia prorsus ad nihilum redigatur, disputatio subtilissima est. Sed fides veracissima Deo cantat: *Mutabis ea, et mutabuntur; tu autem idem ipse es* (**Psal. CI, 27, 28**). Nec fecit igitur, nec regit mutabilia bona, nisi immutabile bonum, quod est Deus. Porro bona mutabilia propterea bona sunt, quoniam a summo bono facta sunt; propterea mutabilia, quia non de ipso, sed de nihilo facta sunt. Quamobrem et ipsa mortalia, quamvis ex aliqua parte poenalia sint eis quibus sola immortalitas potest perfectae beatitudinis implere mensuram; habent tamen proprium decoris locum in pulchritudine temporum: sed major quam humanus est sensus, quo talis pulchritudo sentitur. Fides tamen illa quae Deo suo dicit, *Omnia in*

mensura, et numero, et pondere constituisti (Sap. XI, 21), quamvis amore vivendi conditionem mortis exhorreat, Creatorem tamen omnium bonorum etiam de bonis mortalibus laudat. Nam iste ipse qui reprehendit, nec Deum esse credit, cujus terrena opera videt esse mortalia, eundem sermonem suum, qui usque adeo illi placuit, ut eum litteris memoriaeque mandaret, nisi vocibus ad sua quaeque verba pertinentibus, et incipientibus tamen et deficientibus, implere non posset: ita pulchritudinem disputationis, qua vult persuadere, quidquid oritur et moritur bonum esse non posse, nisi orientibus et morientibus syllabis non potuit explicare. Quid ergo mirum si in tam magna universitate naturae est aliquod infimum bonum in ordinibus temporum, quod non permansione rerum, sicut nonnulla sublimia spiritualia, sed pro decore sui generis, imo atque terreno exortu occasuque sit pulchrum?

9. Quae cum ita sint, non calumniatur dicenti Scripturae, *Vidit Deus lucem quia bona est (Gen. I, 4)*. Non solum enim lucem quam vocavit diem, et firmamentum quod vocavit coelum, et solem et lunam et caetera sidera; verum etiam ligna et herbas, et in aquis ac terris quaecumque mortalia, et creavit Deus summe bonus, et vidit quia bona sunt in genere atque ordine suo. Nec timuit qui Spiritu Dei revelante scripsit hunc librum, futuros impios reprehensores, vaniloquos, et mentis seductores, primitus suae, deinde aliorum, quos delectat blasphema loquacitas: quia et ipsos in quantum homines sunt, in quantum corpore atque anima rationali constant, in quantum membra corporis eorum suis distinguuntur officiis, et concordissima differentia in unitatem suae pacis mirabili ordinatione consentiunt, in quantum anima eis naturali excellentia praestat atque imperat, in quantum sensus carnis

quinque partitos implet ac vegetat, dissimili potentia, sociali convenientia, in quantum etiam mente atque ratione, quod bestialis anima non valet, potest sapere atque intelligere, vidit Deus quia boni sunt; et ideo creavit. Non enim tantum creatos postea vidit; sed et creandos ante praevidit: et quod perversa voluntate et caeco errore maligni sunt, non ideo vidit quod non essent creandi; praevidit enim ubi sint ordinandi: et sic eos ex eadem massa primae praevaricationis merito damnata fecit vasa irae, si usque in finem in hac malignitate perdurant, ut prosint vasis misericordiae (**Rom. IX, 22, 23**), quo per eorum acumina vanitatis diligentius arcana veritatis inquirant. *Magna quippe opera Domini, exquisita in omnes voluntates ejus (Psal. CX, 2)*. Quid autem mirum est quia displicet humanae stultitiae, quod opera sua placent divinae sapientiae? Quid est enim aliud, *Vidit lucem quia bona est*, nisi quia placuit ei?

/CAPUT VII.

10. Sed iste vaniloquus blasphemator, qui scripsit librum sacrilegis conviciis plenum (in quo utinam opus ejus displiceret ei, et non putaret quia bonum est, sed videret quia malum est), videte quid dixerit: *Adeo antea nescivit*, inquit, *lux quid esset, ut modo eam primum videns optimam judicaret*. Ergo et Dominus Jesus quando auditis verbis Centurionis miratus est, et dixit discipulis suis, *Amen dico vobis, non inveni tantam fidem in Israel (Matth. VIII, 10)*, nescivit antea fides illa quid esset, ut tunc eam primum videns optimam judicaret. An vero alius eam in corde

Centurionis operabatur, quam ipse qui mirabatur? Et profecto amplius est unde possint blasphemare insipientes et infideles, quod miratus est Jesus quantamcumque hominis fidem, quam quod vidit Deus lucem quia bona est. Potest enim quisque etiam solita videre quia bona sunt, hoc est, sibi ea placita comprobare: quisquis autem miratur, profecto secundum consuetudinem qua homines loquuntur, inopinatum atque improvisum sibi esse significat quod miratur. Sed Jesus qui omnia praesciebat, quod mirandum aliis commendabat, mirando laudabat. Quid autem Deus vidit a se factum, quod non in luce, quod ipse est, prius vidit esse faciendum? Et quid tam necessario sancta Scriptura toties repeteret, quam quod vidit Deus bona esse quae fecit; ut hinc informaretur pietas fidelium, non pro humano sensu, qui saepe etiam bonis rebus offenditur, quarum causas atque ordinem nescit, de creatura visibili atque invisibili judicare, sed laudanti Deo credere et discere? Tanto enim quisque facilius aliquid proficiendo cognoscit, quanto religiosius, antequam cognosceret, Deo credidit. Vidit ergo Deus lucem quam fecit, quia bona est, quoniam quod faciendum placebat ut fieret, factum placuit ut maneret, quantum cuique rei existendi sive manendi a tanto fabricatore fuerat constituenda mensura. Sed aliud est lux quod est Deus, aliud lux quam fecit Deus. Incomparabiliter autem melior lux ipse qui fecit, nullo modo indigens ea luce quam fecit. Et unde iste calumniatur, cur non ista bona tam olim, quam olim est ipse, fecerit Deus; hinc potius intelligendum est, quod non ea fecerit eorum indigus, sine quibus esse in sua perfecta beatitudine potuit sine initio sempiternus. Ideo quippe istorum faciendorum causa sola Dei bonitas fuit, quia necessitas ejus ulla non fuit. Quidquid itaque iste conviciatur Deo, quod velut tunc primum lucem viderit

qui fuisset lucis ignarus, quam sit insulsum et vanum videret, si lucis ipse intus aliquid haberet.

/CAPUT VIII.

11. Quin etiam stultitiae scribentis assignat, quod tenebras dixerit sine initio semper fuisse, lucem vero initium sumpsisse de tenebris: quasi legerit in eo libro, cui calumniatur, tenebras sempiternas; cum scriptum sit, *In principio fecit Deus coelum et terram: terra autem erat invisibilis et incomposita, et tenebrae erant super abyssum*. Ex illo ergo tenebrae esse coeperunt, ex quo confusa moles coeli esse coepit ac terrae, antequam facta esset lux, qua illuminaretur quod sine luce fuerat tenebrosum. Quid autem inconueniens, si mundanae materiae fuerant tenebrosa primordia, ut accedente luce melius quod factum est redderetur; et tanquam proficientis hominis, quod postea futurum erat, hoc modo significaretur affectio? Quanquam qui munere Dei potuerit perspicacius ista rimari, inveniet fortasse in creatura, quae ita facta narratur sine intervallis temporalium morarum, distinctum mirabiliter ordinem rerum. Neque enim materies omnino nihil est, de qua in libro Sapientiae legitur, *Qui fecisti mundum de materia informi* (**Sap. XI, 18**). Non ergo quia informis dicta est, omnino nihil est: nec Deo fuit vel ipsa coaeterna, tanquam a nullo facta: nec alius eam fecit, ut haberet Deus de qua faceret mundum. Absit enim ut dicatur omnipotens non potuisse facere, nisi unde faceret, inveniret. Ergo et ipsam Deus fecit. Nec mala est putanda, quia informis: sed bona est intelligenda, quia formabilis, id est, formationis capax. Quoniam si boni

aliquid est forma, nonnihil est boni esse capacem boni. Sicut vox confusa est clamor sine verbis, vox vero articulata fit cum formatur in verba: est ergo illa formabilis, ista formata; illa quae formam capit, ista quae habet: nam quid horum unde fiat, in promptu est. Neque enim quisquam dixerit de verbis fieri sonum vocis: sed potius de voce fieri verba sonantia quis non intelligat?

/CAPUT IX.

12. Nec putandus est Deus informem prius fecisse materiam, et intervallo aliquo interposito temporis formasse quod informe prius fecerat: sed sicut a loquente fiunt verba sonantia, ubi non prius vox informis post accipit formam, sed formata profertur; ita intelligendus est Deus de materie quidem informi fecisse mundum, sed simul eam concreasse cum mundo. Non tamen inutiliter prius narratur unde aliquid fit, et postea quod inde fit; quia etsi potest utrumque simul fieri, non simul potest utrumque narrari.

/CAPUT X.

13. Sive ergo prius nomine coeli et terrae, vel terrae invisibilis et incompositae atque abyssi tenebrosae, materies ipsa informis significata est rerum notarum appellationibus; quia ipsa prorsus ignota est humanis sensibus, et vix utcumque intelligitur, cum res in deterius commutantur; tanquam ei

propinquet quidque deformius, nec perveniat tamen ad illam informitatem quantulacumque vel visibilis remanens vel intelligibilis species: sive per coelum et terram generaliter prius insinuata sit spiritualis corporalisque natura; sive aliquid aliud, quod hic salva fidei regula intelligi potest: Deum tamen verum et summum et bonum fecisse cuncta quae cernimus, et quae meliora non cernimus, quamvis modus quo ea fecerit comprehendi humana mente non possit, dubitare fas non est. Sed cum istis indoctis blasphematoribus Litterarum sacrarum non ea rationum subtilitate agendum est, qua ista quaerenda sunt et inter pacificos Dei filios disputanda.

/CAPUT XI.

14. Sed si putat iste adversus libros Legis et Prophetarum se nosse, quod dicit se scire, *summum Deum incomparabilem splendorem incomprehensibilis esse lucis*: primo audire ab eo vellem, cujus lucis existimet esse splendorem summum Deum; utrum et ipsa lux Deus sit, et utrum Patrem intelligat lucem, ejusque splendorem unigenitum Filium, quem tamen confessus est summum Deum. Quod si ita sentit, approbo et laudo. Sed quod eum quem credit esse lumen de lumine, vel incomparabilem splendorem incomprehensibilis lucis, non credit esse opificem mundi, improbo et culpo: cum ibi legat, *Mundus per eum factus est*; ubi legit, *Erat lumen verum quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum* (**Joan. I, 10, 9**). Improbo etiam, si nescit; magisque improbo atque detestor, si scit, et insidiatur ut decipiat nescientes in veteribus prius divinis Litteris

scriptum, *Accedite ad eum, et illuminamini* (**Psal. XXXIII, 6**); et, *Praeceptum Domini lucidum, illuminans oculos* (**Psal. XVIII, 9**); et, *Illumina oculos meos, ne unquam obdormiam in mortem* (**Psal. XII, 4**). Neque enim hoc orabat homo utique mortalis, ne unquam corpore moreretur, aut corporalibus oculis somnus ne veniret optabat: sed eos utique oculos sibi illuminari petebat, de quibus Apostolus dicit, *Illuminatos oculos cordis vestri* (**Ephes. I, 18**).

15. Porro, si huic displicet lucem initium sumpsisse de tenebris, etiam hoc enim verbis garrulae vanitatis exagitat; eidem apostolo hoc dicat, qui scribens ad fideles ait: *Fuistis aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino* (**Id. V, 8**). Quis enim hoc fecit, nisi ille, qui, cum tenebrae essent super abyssum, dixit: *Fiat lux; et facta est lux* (**Gen. I, 3**)? Quod apertius alio loco idem apostolus expressit, dicens: *Deus qui dixit de tenebris lumen clarescere, claruit in cordibus nostris* (**II Cor. IV, 6**). Si autem hoc putat Scripturis deesse prophetis, quod Filius sit lumen de lumine, vel splendor lucis, legat quod in eisdem Litteris legitur de Sapientia, *Candor est enim lucis aeternae* (**Sap. VII, 26**): aut illud in prophetico Psalmo, *Cantate Domino canticum novum; cantate Domino, omnis terra: cantate Domino et benedicite nomen ejus, bene nuntiate diem ex die salutare ejus* (**Psal. XCV, 1, 2**). Quis est enim dies ex die, nisi Filius lumen de lumine? Salutare autem Dei esse Christum legat in Evangelio, dicente Simeone sene, quando illum cognovit in manibus matris, carne minimum, spiritu maximum, acceptoque in manus suas ait: *Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace; quoniam viderunt oculi mei salutare tuum* (**Luc. II, 29 et 30**).

16. Hic si responderit, aliam esse lucem de qua dictum est, *Fuistis aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino*; quia spiritualis lux mentis est ista, non carnis: aliam vero illam de qua scriptum est, *Dixit Deus, Fiat lux; et facta est lux*; quae ad oculos pertinet corporales: primo confitebitur a luce summa, quod est ipse Deus, fieri potuisse qualemcumque infimam lucem, bonam tamen. Deinde, unde scit etiam qualis et quanta sit? postremo, utrum spiritualis, an corporalis? Nisi forte fideles homines, qui quamdiu sunt in corpore, peregrinantur a Domino (**II Cor. V, 6**), possunt jam merito ipsius fidei lux vocari, et Angeli non possunt, qui semper vident faciem Patris (**Matth. XVIII, 10**)? Unde ergo scit utrum talis lux primitus facta sit? Unde scit quomodo in illa luce vespere et mane possit intelligi? Quomodo denique senario numero praesentata fuerit operibus Dei, et in ea septima requieverit Deus, unde ad istos dies nobis notissimos, qui solis circuitu revolvuntur, septenarii ipsius numeri quaedam forma translata est? Sed et si lux facta est corporalis, unde novit quomodo esse potuerit ante solem et ante firmamentum, quod coelum postea nuncupatum est, remota ab aspectibus terrenorum in superioribus partibus mundi, ut solus Deus inter illam tenebrasque divideret? Nam inter istas tenebras quae nobis faciunt notissimam noctem, et lucem quae nobis facit notissimum diem, luminaria nobis visibilia, ut dividerent, imperavit. Quis autem ferat, quamvis non sit indignandum potius quam ridendum, indicare istum nobis quod diem horae designent, horas autem sol discernat atque

determinet, et velle ut credamus quod Moyses ista nescierit, et ideo diem antequam sol fieret nominaverit? Sed convenient homines ad librum istius audiendum, et proponatur eis quid sit credibilius, utrum istum nescire quamdam lucem et quemdam diem, quem sciebat Moyses; an Moysen nescisse istam lucem ac diem, quem non solum iste, verum etiam qui verba ejus non intelligunt, sciunt.

/CAPUT XIII.

17. Quid, quod etiam de aquarum congregatione ingerit nescio quis imperitissimus quaestionem? imo vero non quaestionem, sed reprehensionem, tanquam non recte dictum sit, *Congregentur aquae in congregationem unam, et appareat arida (Gen. I, 9)*; eo quod aquis omnia tenebantur: ignorans quemadmodum aqua in aërios vapores tenuata rarecat, et nebulosa caligine multum occupet spatii, exiguum vero si congregata densetur, nec jam levis volitet, sed gravis fluitet. Quid ergo mirum, si rara terram texerat, spissata nudavit? Quid, si etiam divino nutu in magnos sinus terrae subsedit, atque ita quidquid naturae humidae per totum ejus jacebat, in partes concavas confluens, recessit a caeteris, et quod operiebat aperuit, congregata in humiliora succumbentia qua mare interflueret et circumflueret, atque altiora deserens qua orbis emineret? Omitto quod potest hic intelligi significatum esse, quod informis illa materies aquae vel abyssi vocabulo insinuata sit, et species acceperit duorum istorum gravium elementorum, humoris et humi: et ideo dictum esse, *Congregetur aqua*, quoniam labilis et mobilis ei

species data est; *Appareat autem arida*, quia immobilis fixa est. Nam illud quod magis Propheta libri hujus auctor intendit, ut ejus narratio rerum factarum esset etiam praefiguratio futurarum, non est contentiosis et infidelibus sensibus ingerendum. Cum ergo tot exitus pie quaerentibus pateant, ne temere tanta reprehendatur auctoritas; unde iste, nisi diabolico instinctu, in eis rebus eligit calumniari, quas non est idoneus perscrutari?

/CAPUT XIV.

18. Quod vero in hominis conditorem Deum caecus et ingratus invehitur, et audet dicere ei qui se finxit, *Quare sic me fecisti?* cum omnino quomodo sit factus ignoret, multum praecipitis mentis audacia est. Sed vasa irae permittuntur ista garrere, ut tanquam de negligentiae somno excitentur vasa misericordiae (**Rom. IX, 20-23**), et studio respondendi pestilentibus maledictis, adhibeant curam salubribus dictis. Ecce enim in eo quod reprehendit iste hominis Conditorem, quia prohibuerit eum sumere cibum dignoscentiae boni et mali (**Gen. II, 17**), tanquam eum pecoribus parem esse voluisset nescientibus ista discernere, et hoc ei negasset cui potestatem dedisset in bestias, quo solo homo superat bestias; quam necessarium est vitae bene agenda, quod discimus quaedam infelicitate disci, et feliciter nonnulla nesciri? Morbos enim et dolores quanto feliciter nesciremus? Si ergo medicus nos ab aliquo cibo prohiberet, quo accepto aegrotaturos esse praesciret, et ob hoc appellaret eundem cibum dignoscentiae sanitatis et imbecillitatis, eo quod per

ipsum homo cum aegrotare coepisset, experiendo dignosceret quid interesset inter contractam malam valetudinem et perditam sanitatem ; quod utique melius ignorasset, et in illa quam perdidit sanitate mansisset, credens medico per obedientiam, non morbo per experientiam: numquid talem medicum invidisse nobis ejusmodi scientiam diceremus? Quis dubitet malum esse peccatum? Et tamen cum laude dictum est de Domino Jesu Christo, quia *non noverat peccatum* (**II Cor. V, 21**). Non ergo noverat hoc malum, atque ideo illam unde Adam prohibitus est, boni et mali dignoscentiam non habebat. Hic si quaeratur, Quomodo quod non noverat, arguebat? neque enim peccata non arguebat: *Omnia autem quae arguuntur*, sicut dicit Apostolus, *a lumine manifestantur* (**Ephes. V, 13**): quomodo igitur a quo arguebantur, ignorabantur? Nonne rectissime respondebitur, et noverat, et non noverat? Rectissime omnino: noverat enim per sapientiam, non noverat per experientiam. Huic itaque divinae sapientiae credere debuit Adam, ut ab illa mali scientia quae fit per experientiam, praecepto Dei obediens temperaret. Sic enim malum nescisset, nisi fecisset. Fecit autem sibi, non Deo. Nihil enim facere potuit voluntate inobedientiae, nisi quod ipse pateretur lege justitiae. Haec est namque poena inobedienti homini reddita in semetipso, ut ei vicissim non obediatur nec a semetipso. De qua re uberius in aliis, et maxime in quarto decimo libro de Civitate Dei disputavimus.

19. Nunc autem breviter responderim ad id quod ait iste, hominis institutorem a magno bono prohibuisse quem fecerat, dum eum pecori similem sine dignoscentia boni et mali esse voluisset. Haec enim dignoscentia non est beati hominis

sapientia, sed miseri experientia: unde lignum nomen accepit, a cuius cibo est homo prohibitus, ut obedientia commendaretur quae maxima est virtus, et, ut sic dixerim, omnium origo materque virtutum, in ea natura cui sic datum est arbitrium liberae voluntatis, ut eam tamen necesse sit vivere sub potestate melioris. Quanquam non defuerint quibus visum est illam dignoscentiam boni et mali magnum aliquod bonum fuisse: cuius capaces nondum fuerunt qui hanc usurpantes contra vetitum, per inobedientiam peccaverunt.

20. Quibus autem videtur sic hominem fieri debuisse, ut peccare nollet; non eis displiceat sic esse factum, ut non posset peccare si nollet. Numquid enim, si melior esset qui non posset peccare, ideo non bene factus est qui posset et non peccare? Aut vero usque adeo desipiendum est, ut homo videat melius aliquid fieri debuisse, et hoc Deum vidisse non putet; aut putet vidisse, et credat facere noluisse; aut voluisse quidem, sed minime potuisse? Avertat hoc Deus a cordibus piorum. Si ergo ratio recta demonstrat, rationalem creaturam illam esse meliorem, quae nulla inobedientia deserit Deum, quam istam quae ita deseruit: sciat quisquis hoc sapit, nec illam deesse coelestibus rebus quae nunquam deserit Deum, nec istam ita esse factam ut aliqua necessitate deserere cogeretur Deum; et quia voluntate deseruit, nihil ex hoc diminutum sapientissimis dispositionibus Dei, qui et malis bene et perversis recte utitur, et de humano genere juste meritoque damnato familiam sanctam atque numerosam, non ejus merito, sed gratia sua factam, in aeternum regnum se translaturum esse testatur.

21. Quae cum ita sint, nec Deus occultare debuit lignum, quod propter consecuturam hominis miseriam, si ex illo contra

prohibitionem usurpato dignosceret a quo bono decidisset, et in quod malum incidisset, appellavit lignum dignoscentiae boni et mali. Cur enim occultaret de quo mandatum dabat, et per quod obedientiam commendabat? Nec ignarus fuit hominem peccaturum: sed simul etiam, quid justī et boni fuerat et de peccante facturus, summa utique divinitate praescivit. Nec instituit quod obesset, si homo sibi obesse noluisset: sed potius instituit quod prodesset; quia homo non sine bona mercede obedientiam custodisset, et non sine utili exemplo, ut eam sancti ejus posteri custodirent, poenas inobedientiae persolvisset. Nec voluit quod non potuit: hoc enim voluit, ut aut obediens homo esset, aut inobediens impune non esset. Nec infructuose voluit, quod homo non fuerat servaturus, jubere: quia poena contemptoris docuit alios obedire. Nec in homine pars Dei restitit Deo: quia si hominis anima pars Dei esset, nec a se ipsa, nec ab aliquo decipi, nec ad aliquid male faciendum, sive patiendum, ulla necessitate compelli, nec in melius vel deterius mutari omnino potuisset.

22. Flatus autem ille Dei qui hominem animavit (**Gen. I, 7**), factus est ab ipso, non de ipso. Quia nec hominis flatus, hominis pars est; nec homo eum facit de se ipso, sed ex aereo halitu sumpto et effuso: Deus vero potuit et de nihilo, et vivum rationalemque, quod non potest homo. Quamvis nonnulli existiment non tunc animatum primum hominem, quando Deus in ejus faciem sufflavit, et factus est in animam vivam; sed tunc accepisse Spiritum sanctum. Quodlibet autem horum credibilius ostendatur, unde nunc longum est disputare; animam tamen non esse partem Dei, nec de substantia et natura ejus creatam sive prolatam, sed ex nihilo factam, dubitare fas non est.

23. Non itaque, sicut ait iste blasphemus, invenitur serpens in loco meliore quam Deus, quia praevaluit decipere hominem quem fecerat Deus (**Gen. III, 1-6**). Nullo enim modo homo deciperetur, si non in se exaltato corde recessisset a Deo. Vera quippe, quoniam divina est, illa sententia: *Ante ruinam exaltatur cor* (**Prov. XVI, 18**). Et ubi contra Deum exaltatur, ibi ab illo deseritur, et in se tenebratur. Quid autem mirum, si dum tenebratur, nescit quid sequatur: quoniam non a se ipso lumen est, sed ab illo qui est lumen, illuminatur? Quod ergo Deus semper invictus sit, etiam homo victus ostendit: quia victus non fuisset, si ab invicto non recessisset. Quomodo est autem victor hominis deceptor, cum a semetipso sit etiam ipse deceptus? Unde et ille qui decepit, et ille quem decepit, ambo decepti sunt, recedendo ab eo qui non potest decipi; et ambo sunt victi, recedendo ab eo qui non potest vinci. A quo utique qui plus recedit, plus vincitur; quia tanto est inferior, quanto deterior. Et ideo necesse est, ut qui malum alteri prius inferendo vincere videtur, amplius ipse bonum amittendo vincatur: nec fieri potest ut ei sit locus melior, cum causa sit peior. Et quod ad tempus praevaluisse visus est diabolus homine superato, etiam sic in aeternum victus est homine reparato. Nec Dei confitentis verba sunt, sed potius exprobrantis: *Ecce Adam factus est tanquam unus ex nobis* (**Gen. III, 22**). Sicut et Apostolus ubi dicit, *Donate mihi hanc injuriam* (**II Cor. XII, 13**), utique a contrario vult intelligi, si adsit pronuntiator doctus, non calumniator indoctus.

24. Porro autem, cui displicet peccator prohibitus a ligno vitae, quid nisi impune vult male vivere? Nec magnum erat Deo, et alio quolibet modo vitam subtrahere homini quem vivere noluisset: sed quoniam rationales animae de sapientia vivunt, quarum mors est insipientia, hujus rei significandae gratia lignum vitae in paradiso fructu suo mori hominem nec corpore sineret. Quod ergo inde separatus traditus est morti, consumendus aetate, quod nequaquam illi accidisset, si semper eodem cibo frueretur, significatum est quod prius ab spirituali vitae ligno propter peccatum anima ejus exclusa est, et ita quadam sua interiore morte jam mortua. Nam de sapientia scriptum est: *Lignum vitae est amplectentibus eam* (**Prov. III, 18**). Quod iste non intelligens ait: *Quatenus ergo ante maledictum immortalis homo perpetuo vivere poterat, qui nondum ex ista arbore cibum sumpserat?* Quasi ei aliquis dixerit, aut in illo libro alicubi legerit, quod nondum Adam sumpserat ex cibo arboris vitae. Quin potius intelligendus est, quoniam inde illi vita in corpore perpetua suppetebat, ne vetustate consumeretur aetatis, ad hoc inde prohibitus, ut ex peccati poena jam illi esset necessitas mortis.

25. *Quomodo, inquit, ex Dei maledicto mori coeperit, cum vita ipsa nunquam ex ipso initium sumpserit?* Quasi optaverit ei Deus mortem, sicut homo homini: ac non Dei verba ad sententiam pertineant punientis, non ad iram maledicentis. Punire autem morte corporali, fuit a vitae arbore separare, cum jam fuisset spiritualiter mortuus, animo utique separatus ab alimento sapientiae. Deus itaque quid ei contigisset in animo, significare voluit, separando eum a ligno vitae, quo significabatur sapientia.

26. *Sed ista, inquit, arbor quae in paradiso vitae fructus ferebat, cui proderat?* Cui, nisi illis primis hominibus, masculo et feminae, qui in paradiso fuerant constituti? Deinde istis de paradiso pro merito suae iniquitatis ejectis mansit ad memoriam significandae spiritualis arboris vitae: quod est, ut diximus, ipsa sapientia, beatarum cibis immutabilis animarum. Utrum autem illo cibo vescatur nunc aliquis, nisi forte Enoch et Elias, non temere asseverandum puto: ligno tamen illo vitae, quod est in spirituali paradiso, nisi alerentur animae beatorum, non pro munere pietatis et fidelissimae confessionis, latronis animae credentis in Christum legeremus paradysum eodem die fuisse concessum: *Amen, inquit, dico tibi, hodie mecum eris in paradiso (Luc. XXIII, 43).* Esse autem ibi cum Christo, hoc est esse cum vitae ligno. Ipse est quippe Sapientia, de qua, ut superius commemoravi, scriptum est, *Lignum vitae est amplectentibus eam.*

/CAPUT XVI.

27. Numquidnam et hoc refellendum est, quod velut acute, ut sibi videtur, irridet? Primo, Deum non praescisse quod contigit: deinde, implere non valuisse quod magnopere cogitavit: tertio, ad maledictum se convertisse superatum. Unde scit Deum non praescisse quod contigit? An quia contigit? Quinimo si non contigisset, nullo modo id praescisset futurum, quia non erat futurum. Aut si propterea putat non praescisse, quia si praescisset, ne contingeret providisset: potest hoc et de Christo dicere, qui talentum dedit homini nihil acquisituro; quod propterea utique dederat, ut

eius augeretur pecunia, quidquid est quod illa significat. Ergo quia contigit ut ille sua pigritia nihil acquireret, hoc non praescivit ille qui dedit? dicere etiam potest, non implesse de hoc lucro Christum quod magnopere cogitavit. Potest et illud tertium, ad maledictum se convertisse superatum, quoniam dixit, *Ligate illi manus et pedes, et projicite eum in tenebras exteriores* (**Matth. XXV, 15-30**): sicut de Adam dictum est, ut a ligno vitae separatus morte etiam corporis plecteretur (**Gen. III, 24, 19**). Huic enim homini diserto, deficientis maledictum, videtur potentis imperium. Dicat ergo impotentem Christum, quoniam de acquirenda spirituali pecunia non potuit quod cupiebat efficere: dicat aemulum ac malitiosum, quod servo suo inviderit lucem ac salutem, quem projici jussit in tenebras, ubi esset fletus et stridor dentium. Si autem de Christo ista non dicit, ne hoc modo se indicet non esse christianum; cur audet dicere de hominis conditore et peccati merito damnatore, quod non audet dicere de hominis redemptore, et si ejus praecepta contempserit, poena aeternae mortis ultore, eodem ipso scilicet? Nam in quem alium nisi in Christum haec maledicta nesciens iste jaculatur? quandoquidem ille ait, *Si crederetis Moysi, crederetis et mihi; de me enim ille scripsit* (**Joan. V, 46**). Quid enim Pater sine Filio vel tunc fecit, vel unquam facit? Si ergo salubriter, non solum bonitatem, verum etiam severitatem Dei sancta Scriptura commendat, quoniam et amatur Deus utiliter et timetur; unde Apostolus eodem loco utrumque commemorat dicens, *Vides ergo bonitatem et severitatem Dei* (**Rom. XI, 22**): quid est quod iste insanus et praeceps, cum christianum esse se jactet, hoc reprehendit in Deo Prophetarum, quod in Deo invenit Apostolorum; quoniam idem Deus est et illorum, et istorum?

28. Quod autem de illo commemoravi, quem pigrum servum misit in tenebras exteriores severitas Dei, ubi nec futurorum improvidus dicitur quia tali pecuniam suam credidit, nec impotens quia ut bene ageret non ipse rexit, ipse correxit, nec aemulus ac malitiosus quod a luce separatum in tenebras misit: hoc de omnibus poenis hominum, quae leguntur in prophetis Libris inflictas fuisse peccantibus, debet fidelis lector advertere. Hoc ergo etiam de diluvio. Neque enim Dominus Jesus non tale aliquid futurum in suo praenuntiavit adventu, quando ait: *Sicut in diebus Noe manducabant, bibebant, novellabant, aedificabant, nubebant, uxores ducebant; venit diluvium et perdidit omnes: sic erit et adventus Filii hominis* (**Luc. XVII, 26, 27**). Hoc et de obduratione cordis Pharaonis. Neque enim Novi Testamenti litterae non dicunt de quibusdam: *Tradidit illos Deus in reprobam mentem, ut faciant quae non conveniunt* (**Rom. I, 28**). Hoc de spiritu mendaci, quem Deus, qui bene utitur etiam malis, justissimo iudicio ad impium regem decipiendum misit, sicut Michaeas propheta sibi in visione prophetica demonstratum esse testatur (**III Reg. XXII, 19-23**). Neque enim dubitavit tale aliquid dicere apostolus Paulus, cum se sciret verissime dicere, ubi ait: *Mittet illis Deus operationem erroris, ut credant mendacio, et judicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati* (**II Thess. II, 10, 11**). Hoc de facto per Moysen, cui Deus dixit, *Accipe omnes duces populi, et victima illos Domino contra solem* (**Num. XXV, 4**): hoc est, in manifesto per diem. Vel quod factum idolum Moyses ita vindicavit, ut nec proximo suo quisque parceret, ferro perimens impios (**Exod. XXXII**). Neque enim et Dominus Jesus non dixit: *Eos autem qui noluerunt me regnare sibi, adducite, et interficite coram*

me (Luc. XIX, 27). Ubi profecto, quia mortem significat animarum, magis est utique illa fidelibus horrenda et metuenda quam corporum. Unde idem Dominus dicit: Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere; sed potius eum timete, qui potest animam et corpus perdere in gehennam (Matth. X, 28).

29. Hujus generis mortes, per quas animae mittuntur in gehennam, si quis fidei mente, ut dignum est, cogitaverit, valde viliter aestimabit quamlibet ingentissimam stragem et sanguinis fluvios mortalium corporum, quomodocumque quandocumque moriturosum. Quas caedes iste exaggerans, et scholastica vanitate describens, ad blasphemandum Deum, qui talibus mortibus eos quibus hujusmodi terror utilis fuerat, flagellabat, horrorem incutit mortalibus sensibus, et aliquid se agere putat, calces adversus stimulum jaciendo: ut cum de morte carnis accusat Dei providentiam, morte cordis mittatur in gehennam. Quis autem utriuslibet sexus homo non mallet gladio trucidari, etiam illo modo quo trucidavit sacerdos Phinees fornicarios, in ipso complexu nefariae voluptatis (Num. XXV, 8), terribile constituens adversus execrandas libidines ultionis exemplum, propter quod Deo maxime placuit: quis, inquam, non mallet tali genere mortis interfici, quis non postremo igne consumi, vel ferinis morsibus per ipsa pudenda laniari, quam mitti in gehennam ignis aeterni? Cur igitur Deus Christianorum peccantes talibus mortibus puniat, ut post corporis interitum transitorium, sequatur in gehenna sine fine supplicium, nisi quia Testamenti utriusque unus est Deus? Nam possent Judaei dicere adversus hujus impietatem, quantumlibet exaggeret bella, caedes, vulnera, funera, sanguinem, longe incomparabiliter Deo

nostro eum Deum se habere mitiorem, longe scilicet mitius punientem transitoriis mortibus corporum, quam flammis perpetuis gehennarum.

30. At enim propterea videtur huic Deus Legis et Prophetarum, qui unus et verus est Deus, crimine crudelitatis arguendus, quia propter levissimas causas vel etiam erubescendas, poenam mortis vel corporalis inflixit; quod David populum numerasset (**II Reg. XXIV**); quod infantes, sicut iste dicit, filii Heli sacerdotis, de ollis vel cacabis Deo praeparatis aliquid degustassent. Qua in re non disputo quantum et quam perniciosum elationis vitium tam sancto viro, ut vellet Dei populum numerare, subrepserit, eorumque mortibus non aeternis, sed jam jamque humana conditione venturis, et celeriter transituris, fuerit flagellatus, quorum fuerat multitudine inflatus. Nec dico filios Heli non fuisse infantes, ut iste loquitur, nesciens quid loquatur; sed ejus aetatis, qua possent et deberent, pro sacrilego ausu quo se Domino Deo in sacrificiis praeferebant, digna coercitione cohiberi: quod neglectum Deus, non sibi consulens, sed populo cui religio pietasque profuisset, bello etiam vindicavit: ubi Dei timorem potuerunt augere victuri, per eorum mortes, qui fuerant, etsi senescerent, post non longa temporum spatia morituri. Mortibus quippe corporum legimus alios etiam mortuos, propter non sua, sed aliena peccata (**I Reg. II-IV**): ubi magis est in dolore cordis plaga viventium, quam in resolutione carnis poena morientium; ubi animae de corporibus exeuntes, habent causas suas vel bonas vel malas, non propterea gravatae, quia exutae: animarum vero morte alius pro alio plectitur nemo. Sed hoc dico, quantum existimet iste fuisse peccatum, quod in convivio nuptiali inventus est

homo vestem non habens nuptialem: puto si humana consideratione ista metiamur, huic aliquantulum sufficere debuit erubescere; et ut plurimum invitantis indignatio protenderetur, vestem mutare compelli: et tamen dictum est, *Ligate illi manus et pedes, et projicite eum in tenebras exteriores; ibi erit fletus et stridor dentium* (**Matth. XXII, 11-13**). Sed dicet, Non levem culpam significat, vestem non habuisse nuptialem, quoniam ista parva magnarum signa sunt rerum. Sic ergo et sacrificia visibilia, cum sint in terrenis rebus exigua, magnarum et divinarum signa sunt rerum: in quibus filii sacerdotis se ipsi Deo, cujus honor in sacrificiis attenditur, praeferabant. Non autem ille conviva se praetulit sponso; sed tantum non congruit, quia nuptialem tunicam non habebat. Verumtamen inter ipsas poenas, quibus utrumque vindicatum est, ille quid distet advertit, quamque incomparabiliter ista illam vincat intelligit, qui corporalibus et temporalibus spiritualia et sempiterna praeponit.

31. Verum quid opus est de mysticis significationibus sacrificiorum vestisque nuptialis inconvenientem carnalibus sensibus velle inculcare sermonem? Ecce quod est manifestius proferamus: Evangelium Legi veteri comparans Dominus, et non illud malum quod homines ante didicerant, sed quod ipse docebat, perfectius esse contestans: *Audistis, inquit, quia dictum est antiquis: Non occides; qui autem occiderit, reus erit iudicio. Ego autem dico vobis: Quicumque iratus fuerit fratri suo, reus erit iudicio; qui autem dixerit, Racha, reus erit concilio; qui autem dixerit, Fatue, reus erit gehennae ignis* (**Id. V, 21, 22**). Quid tam parvum in peccatis, quam fratri dicere, Fatue? Quid tam magnum in suppliciis, quam gehenna ignis? Si in Lege vel

Prophetis iste invenisset aliquem, quoniam dixisset fratri suo, Fatue, lapidari jussum fuisse divinitus, quanta Deum crudelitatis argueret? Quis non autem, non dico lapidari, sed per singulos artus, imo per singula corporis frusta, paulatim atque minutatim, vivens et sentiens dilaniari consumique maluisset, quam gehennae ignibus mancipari? Absit tamen ut crudeliorem quisquam dicat Evangelii Deum quam Legis Deum, intelligens utriusque esse unum et eundem Deum, in Lege terrentem carnalibus, in Evangelio spiritualibus poenis; et ibi et hic fidelem, nusquam crudelem.

32. Quid illud? nonne si a Christo linguam reperiret alienam in eumque blasphemam, et qualis est hujus, impia garrulitate damnabilem, acerbius et amarius exagitaretur, quam quod iste de obsonio sacrificii praegustato, corporalem temporalemque poenam pro sacrilegio sic indignatur ingestam; ubi venturum se Dominus, et ad sinistram positis gentibus minatur esse dicturum, *Ite in ignem aeternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus*? Hujus tanti supplicii quaeris causam? *Esurivi*, inquit, *et non dedistis mihi manducare* (**Id. XXV, 41, 42**). Ecce pro esca temporali, non ablata, sed non data, aeternum et horrendum supplicium comminatur. Et recte, si consulas veritatem. Perparvum est enim quod in eleemosynis datur; sed cum pie datur, aeternum inde meritum comparatur. Et ideo potius quia parvum est quod datur, magna impietate non datur. Unde non mirum est quod tantae sterilitati velut infructuosarum arborum, ignis aeterni supplicium praeparatur. Si autem consulas hominem, ut de suo respondeat tibi, omnis homo mendax (**Psal. CXV, 11**), contemnit culpam, exaggerat poenam: illam quippe non videt mente carnali, hanc exhorret carne mortali. Talis est iste in

omnium hominum, qui puniuntur vel corripuntur in Vetere Testamento, longe mitioribus quam leguntur in Evangelio, corporalibus poenis. Quod enim diluvium comparari aeternis ignibus potest? quae caedes, quae vulnera, quae corporum mortes cruciatibus sempiternis? Viginti quatuor millia cadentium, tanto buccarum strepitu inflat insanus, quasi non innumerabilia millia quotidie moriantur toto orbe terrarum? Sed transitoria ista corporis mors est: quis vero aestimare possit, quot millia stabunt ad sinistram ex omnibus gentibus, quae sempiternis damnanda sunt ignibus?

33. Eat iste et clamet ore aperto et oculis clausis, quasi confessus sit Deus suam crudelitatem, quia dicit per prophetam: *Exacuam sicut fulgur gladium meum, inebriabo sagittas meas sanguine, et gladius meus manducabit carnes de sanguine vulneratorum* (**Deut. XXXII, 41, 42**). De quibus verbis sic iste accusat Deum, velut semper humanum sanguinem esurientem, quasi dixerit, Inebriabo me sanguine; aut, Manducabo carnes de sanguine vulneratorum. Sed quantumlibet hanc utilem Dei comminationem tanquam facinoris avidam, et, ut dicit, *in sola crudelitate malis tantummodo gloriantem*, vanus et vesanus exhorreat; quid aut quantum valet, verbis comparata dicentis, *Discedite a me, maledicti, in ignem aeternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus*? Ibi non sanguine inebriabuntur sagittae; sed non satiabuntur membris omnibus flammae: nec carnes gladius manducabit, sensum doloris citius auferens mortuis, quam inferens vulneratis; sed nemo cruciatibus saltem moriendo subtrahitur, ne in moriente simul etiam ipsa poena moriatur. Cur non hic dicit: *Colendumne istum an potius exsecrandum fugiendumque esse dicemus*? An timet de Christo ista dicere,

ne ipsius ignis aeterni supplicium non evadat, quo ille impios praeparat mittere; et ignorat miser haec dicendo de Deo Prophetarum, de ipso se dicere, cujus tam tremendam severitatem in Evangelio formidat offendere?

/CAPUT XVII.

34. Reprehendit etiam, quod poenas impiorum significatas per uvam fellis et botrum amaritudinis, et furorem draconum atque aspidum, collectas dicit esse Deus apud se, et signatas in thesauris suis, reddendas in tempore, cum lapsus fuerit pes eorum (**Deut. XXXII, 32-35**): ignorans thesauros hic appellatas occultas dispositiones Dei, qui disponit reddere unicuique secundum opera ejus. Unde Apostolus dicit: *Tu autem secundum duritiam cordis tui et cor impenitens, thesaurizas tibi iram in die irae et revelationis justi judicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera ejus* (**Rom. II, 5, 6**). Apud quem enim sibi thesaurizat iram cor impenitens, nisi apud eum qui vivos est judicaturus et mortuos? Neque enim nesciunt etiam illi veteres Libri thesaurum desiderabilem, de quo ibi scriptum est quod requiescat in ore sapientis (**Prov. XXI, 20, sec. LXX**). Et in Proverbiis legitur, quia *Deus thesaurizat diligentibus se salutem* (**Id. VIII, 21**); et Isaias propheta dicit, *In thesauris salus nostra: ibi sapientia et disciplina et pietas ad Dominum. Hi sunt thesauri justitiae* (**Isai. XXXIII, 6**). Sed vaniloqui et mentis seductores adversantes Litteris sacris, quas intelligere nolunt, eligunt ex eis aspera quae ibi leguntur ad commendandam severitatem Dei; et de Litteris evangelicis atque apostolicis lenia quae ibi

leguntur ad commendandam bonitatem Dei: et apud homines imperitos hinc ingerunt horrorem, inde quaerunt favorem: quasi difficile sit ut quisquam similiter blasphemus atque impius eo modo adversetur Novo Testamento, quo iste Veteri, carpens de Vetere quibus ibi commendatur Dei bonitas, et e contrario de Novo quibus ibi commendatur Dei severitas; et clamet invidiosus atque venenosus: Ecce qui Deus colendus est, *misericors et miserator, longanimis et multae misericordiae*; qui *non in finem irascetur, neque in aeternum indignabitur*; qui *non secundum peccata nostra fecit nobis, neque secundum iniquitates nostras retribuit nobis*; sed *quantum distat oriens ab occidente, longe fecit a nobis peccata nostra*; qui *sicut miseratur pater filios, sic miseratur timentes se* (**Psal. CII, 8-13**); qui dicit, *Nolo mortem peccatoris, quantum ut revertatur et vivat* (**Ezech. XVIII, 23, et XXXIII, 11**). Non ille qui propter lucrorum avaritiam, etiam eum servum qui non perdidit talentum quod acceperat, tantum quia non amplius acquisivit, ligatis manibus et pedibus projici jussit in tenebras exteriores, ubi esset ei fletus et stridor dentium (**Matth. XXV, 14-30**): et qui hominem non habentem vestem nuptialem de convivio suo tollit, et similiter alligatum simili supplicio punit (**Id. XXII, 11-13**): et qui venientibus ad se, et pulsantibus, et dicentibus, *Domine, aperi nobis*; respondet, *Non vos novi*; tantum quia oleum secum, quod infunderent suis lampadibus, non tulerunt (**Id. XXV, 1-2**): et qui propter unum contumeliosum verbum mittit in gehennam (**Id. V, 22**): et qui pro temporali cibo non accepto, igne damnat aeterno (**XXV, 41, 42**). Haec atque hujusmodi si quis vesana mente sacrilegus, inde lenia, hinc aspera colligat; ac sic homines utrarumque Litterarum imperitos a Christo tanquam saevo et

crudeli conetur avertere, et ad Deum Prophetarum misericordem mitemque convertere; nonne et huic ipsi qui hoc facit Veteri Testamento, quod ab homine similiter sacrilego posset fieri Novo, impurus atque impius apparebit? Qui autem recte colit Deum, et profecto utriusque Testamenti invenit unum Deum, et ejusdem unius Dei in utroque diligit bonitatem, in utroque metuit severitatem: in illo intelligens promissum Christum, in isto accipiens redditum Christum.

35. Nonne prius in illis veteribus Libris lectum est, non reddendum malum pro malo, ubi praecipitur ut si jumentum inimici sui errare quisque invenerit, revocet domino ejus; et si cecidisse in via, non pertranseat, sed levet cum illo (**Exod. XXIII, 4, 5**)? Nonne ibi prius scriptum est, quod Apostolus ponit: *Si esurit inimicus tuus, ciba illum; si sitit, potum da illi* (**Prov. XXV, 21; Rom. XII, 20**)? Nonne ibi prius homo Dei Deo suo, quod ei utique scit placere, dicit: *Domine Deus meus, si feci istud, si est iniquitas in manibus meis, si reddidi retribuendis mihi mala* (**Psal. VII, 4, 5**)? Nonne ibi prius Jeremias propheta describit sancti patientiam, praebentis percutienti se maxillam (**Thren. III, 30**)? Nonne ibi prius per alium prophetam praecipitur, ut malitiam unusquisque fratris sui non reminiscatur (**Levit. XIX, 18**)? Quid est ergo quod iste blasphemus haec tanquam contraria Veteri Testamento de Novo colligit, aut utrasque Litteras nesciens, aut ut decipiat imperitos, se scire dissimulans? A quo tamen si quaeratur, utrum non reddat malum pro malo, qui pro cibo non accepto in ignem mittit aeternum; profecto turbabitur, et admonebitur incomparabiliter esse mitius oculum pro oculo, dentem pro dente homini auferre (**Exod. XXI, 24**), ubi mensura vindictae modum non transit injuriae, quam propter non exhibitam

humanitatem, tantam rependere severitatem, ubi transitoria est culpa, et finem non habet poena: atque ita discet, si pervicax non est, in utroque Dei unius Testamento et amandam bonitatem et timendam severitatem. Quamvis enim in Vetere Testamento propter temporalium bonorum promissionem malorumque comminationem, servos pariat temporalis Jerusalem; in Novo autem, ubi fides impetrat charitatem, qua lex possit impleri non magis timore poenae quam dilectione justitiae, liberos pariat aeterna Jerusalem (**Galat. IV, 22-31**): tamen et illis temporibus fuerunt justi spirituales, quos non occidebat littera jubens, sed vivificabat spiritus juvans (**II Cor. III, 6**). Unde et fides venturi Christi habitabat utique in Prophetis, venturum praenuntiantibus Christum; et nunc sunt plurimi carnales, qui vel haereses faciunt non intelligendo Scripturas, vel in ipsa Catholica aut adhuc parvuli lacte nutriuntur, aut tanquam palea perseverans futuris ignibus praeparantur. Sicut autem Deus unus et verus creator bonorum est et temporalium et aeternorum, ita idem ipse auctor est amborum Testamentorum; quia et Novum in Vetere est figuratum, et Vetus in Novo est revelatum.

36. Ignoscendi autem misericors mansuetudo, propter quam dictum est, non solum septies, verum etiam septuagies septies fratri remittenda esse peccata, non ad hoc valet ut sit iniquitas impunita, aut torpens et dormiens disciplina, quod potius obsit quam diligens vigilansque vindicta. Claves quippe regni coelorum sic dedit Christus Ecclesiae, ut non solum diceret, *Quae solveritis super terram, erunt soluta et in coelis*; ubi apertissime bonum, non malum pro malo reddit Ecclesia: verum et adjungeret, *Quae ligaveritis in terra, erunt*

ligata et in coelo; quia bona est et vindicandi justitia. Illud enim quod ait, Si nec Ecclesiam audierit, sit tibi tanquam ethnicus et publicanus; gravius est quam si gladio feriretur, si flammis absumeretur, si feris subrigeretur. Nam ibi quoque subjunxit, Amen dico vobis, quae ligaveritis super terram, erunt ligata et in coelis (Matth. XVIII, 17-22): ut intelligeretur, quam gravius sit punitus, qui velut relictus est impunitus. Hic dicat iste, si placet, Siccine mandata Salvatoris accepimus jubentis, Nemini reddideritis malum pro malo; sed si quis vos percusserit in unam maxillam, praebete et alteram; et, Dimittite injurias fratribus vestris (Id. V, 39-44, et XVIII, 35)? Ecce ab hominibus non reddentibus malum pro malo, alligatur homo amarius et infelicius Ecclesiae clavibus, quam quibuslibet gravissimis et durissimis ferreis vel adamantinis nexibus. Absit, inquit, ut hoc dicam, quoniam christianus sum. Hoc si vere esset, nec illa dixisset. Quoniam Deus Prophetarum quorum scripta blasphemant, ipse est Deus Apostolorum quorum scripta blasphemare formidat.

/CAPUT XVIII.

37. Sed David, inquit, Deum rogavit, et non est exauditus, nisi oblato sacrificio, ut hominibus qui non peccaverant, parceretur (II Reg. XXIV): et ideo non est credendus Deus verus, qui sacrificiis delectatur. Jam de poena occisorum hominum, quibus quandoque morituris mors illa non obfuit, et eorum tamen mortibus cor regis sese extollentis merito vaputavit, superius respondimus. De sacrificio autem valde iste nihil sapit: et ideo fallitur, quia jam sacrificia talia non

offert Dei populus Deo, posteaquam venit unicum sacrificium, cujus umbrae fuerunt illa omnia, non hoc improbantia, sed hoc significantia. Sicut enim res una multis locutionibus et multis linguis significari potest; sic unum verum et singulare sacrificium multis est antea sacrificiorum significatum figuris. De quibus singulis hic disputare quam sit longum, videtis. Unum tamen sciant insipientes, tardi ad intelligendum, et praecipites ad reprehendendum, quod daemon sibi sacrificium non exigeret, nisi Deo vero deberi sciret. Falsus enim Deus sic se vult honorari ab eis quos decipit, quomodo verus Deus ab eis quibus consulit: et maxime sacrificium est quod praecipue debetur Deo. Nam obsequia caetera quae divinitati exhibentur, ausi sunt sibi etiam superbiae fastu homines arrogare. Rarissimi autem commemorantur, qui sibi ut sacrificaretur, cum regia potestate possent, ausi fuerint imperare. Quicumque tamen ausi sunt, per hoc se deos haberi voluerunt. Sacrificiis autem Deum non egere, quis nescit? Sed nec laudibus nostris eget. Verum sicut nobis, non illi, utile est laudare Deum; sic nobis, non illi, utile est offerre sacrificium Deo. Quoniam singulari et solo vero sacrificio pro nobis Christi sanguis effusus est: ideo primis temporibus ad hoc sacrificium talibus significationibus prophetandum, immaculorum animalium sacrificia Deus sibi iussit offerri; ut quemadmodum illa immaculata erant a corporum vitiis, ita speraretur immolandum esse pro nobis, qui solus immaculatus fuerat a peccatis. Quae tempora per prophetam sic praenuntiantur: *Deus deorum Dominus locutus est, et vocavit terram, a solis ortu usque ad occasum; ex Sion species decoris ejus.* Et paulo post in eodem psalmo: *Audi, populus meus, et loquar tibi; Israel, et testificabor tibi: quoniam Deus Deus tuus ego sum. Non super sacrificia tua*

arguam te; holocausta autem tua in conspectu meo sunt semper. Non accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos. Quoniam meae sunt omnes bestiae silvae, pecora in montibus et boves. Cognovi omnia volatilia coeli, et species agri mecum est. Si esuriero, non dicam tibi: meus est enim orbis terrae et plenitudo ejus. Numquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo? Immola Deo sacrificium laudis, et redde Altissimo vota tua. Et iterum in fine psalmi ejusdem: Sacrificium, inquit, laudis honorificabit me, et ibi via qua ostendam illi salutare Dei (Psal. XLIX). Jam de hoc salutari Dei, quod ipse sit Christus, supra commemoravi atque monstravi (**Supra, n. 15**). Quod est autem sacratius laudis sacrificium, quam in actione gratiarum? Et unde majores agenda sunt Deo gratiae, quam pro ipsius gratia per Jesum Christum Dominum nostrum? Quod totum fideles in Ecclesiae sacrificio sciunt, cujus umbrae fuerunt omnia priorum genera sacrificiorum. Isti autem vaniloqui reprehensores Veteris Testamenti, etiam si caetera quae commemoravi de hoc psalmo minus intelligunt, sufficiat eis quantum ad praesentem quaestionem attinet, quia Deus Prophetarum, qui Deus est etiam Apostolorum, non manducat taurorum carnes, nec sanguinem potat hircorum. Talem quippe eum noverant sancti, qui pleni ejus Spiritu ista dicebant. Unde illud quod David obtulit, ut populo parceretur, umbra erat futuri, qua significatum est, quod per unum sacrificium, cujus illa figura erat, saluti populi spiritualiter parcitur. Ipse est enim Christus Jesus, *qui traditus est, sicut Apostolus dicit, propter delicta nostra, et resurrexit propter justificationem nostram (Rom. IV, 25): propter quod etiam dicit, Pascha nostrum immolatus est Christus (I Cor. V, 7).*

38. Unde autem iste probare conatus est, evidenter servisse daemoniis, qui sacrificiis ea promeruit, volens hoc intelligi de sancto David, ibi evidentius quanta fraude imperitorum animis insidietur ostendit. Adhibuit enim Apostolum testem, eo quod dixerit, *Videte Israel carnaliter: nonne qui edunt hostias, participes sunt altaris? Quid ergo? dico quod idolum sit aliquid? Sed qui sacrificant, daemonibus sacrificant.* Quod non ita scriptum est: sed ita, *Videte Israel secundum carnem: nonne qui de sacrificiis manducant, socii sunt altaris? Quid ergo? dico quia idolis immolatum est aliquid, aut idolum est aliquid? Sed quia quae immolant, daemoniis, et non Deo, immolant. Nolo vos socios daemoniorum fieri.* Potuit autem accidere, ut secundum interpretationum varietatem non in rebus, sed in verbis, quod ego dixi, *secundum carnem*; alii codices habeant, *carnaliter*: et quod ego dixi, *qui de sacrificiis manducant*; alii habeant, *edunt hostias*; quod ipse posuit: et quod ego, *socii sunt altaris*; habeant alii, *participes sunt altaris*: et quod ego posui, *Quid ergo? dico quia idolis immolatum est aliquid?* minus ille posuerit, aut minus codex ejus habuerit; et ideo tantummodo posuit, *quia idolum est aliquid*. Quod vero sequitur multum ad rem pertinet, quia id aliter posuit. Ait enim Apostolus: *Sed quia quae immolant, daemoniis, et non Deo, immolant.* Iste autem dixit, *Sed qui sacrificant, daemonibus sacrificant*: quasi omnes qui sacrificant, non sacrificent nisi daemonibus. Non enim ait Apostolus, *Qui sacrificant*; sed, *quae sacrificant*; vel, sicut a me positum

est, *immolant*: illi scilicet qui idola colunt; *quae sacrificant, daemoniis, et non Deo, sacrificant*, sive, *immolant*. Et ideo subjunxit, *Nolo vos socios daemoniorum fieri*: eos quippe ab idololatria prohibebat. Propter quod eis ostendere voluit, ita illos fieri socios daemoniorum, si idolothyta sacrificia manducaverint, quomodo Israel carnalis socius erat altaris in templo, qui de sacrificiis manducabat. Ideo quippe addidit, *carnaliter*, vel, *secundum carnem*; quia est Israel spiritualiter, vel secundum spiritum, qui veteres umbras jam non sequitur, sed eam consequentem quae illis umbris praecedentibus significata est veritatem. Hinc enim coepit, ut hoc diceret: *Propter quod, dilectissimi mihi, fugite ab idolorum cultura*. Deinde secutus ostendit, ad quod sacrificium jam debeant pertinere, dicens: *Quasi prudentibus dico, judicate vos quod dico. Calix benedictionis quem benedicimus, nonne communicatio est sanguinis Christi? Panis quem frangimus, nonne communicatio est corporis Domini? Quia unus panis et unum corpus multi sumus; omnes enim de uno pane participamus (I Cor. X, 14-20)*. Et propter hoc subjunxit, *Videte Israel secundum carnem: nonne qui de sacrificiis manducant, socii sunt altaris?* Ut intelligerent ita se jam socios esse corporis Christi, quemadmodum illi socii sunt altaris. Et quia ut hoc diceret, ab idololatria prohibebat; unde locus iste sermonis ejus, sicut commemoravi, sumpsit exordium: ne putarent ideo non esse curandum, si de sacrificiis ederent idolorum, quia idolum nihil est, existimantes sibi haec velut superflua non nocere, confirmavit quidem et ipse nihil esse idolum: nec ideo se ista prohibere, quia idolis immolantur quae non habent sensum; sed quia *quae immolant*, inquit, id est, idolorum cultores, *daemoniis, et non Deo, immolant. Nolo vos socios*

daemoniorum fieri. Istum sensum veritas ipsa declarat: quia in templo cui serviebat carnaliter Israel, non utique idolum colebatur. Nam si sacrificia quae in illo templo secundum veterem Legem offerebantur Deo, tanquam idolorum sacrificia damnarentur, vel tanquam daemoniis immolata, nullo modo ipse Dominus Christus leproso quem mundaverat, diceret: *Vade, ostende te sacerdoti, et offer munus quod praecepit Moyses in testimonium illis* (**Matth. VIII, 4**). Nondum enim dederat pro sacrificiis illis omnibus sui corporis sacrificium, nondum suscitaverat sui corporis templum. Nec de illo templo ejiciens eos qui boves et columbas vendebant, diceret: *Domus mea domus orationis vocabitur; vos autem fecistis illam speluncam latronum* (**Id. XXI, 13**).

/CAPUT XX.

39. Sane de apocryphis iste posuit testimonia, quae sub nominibus apostolorum Andreae Joannisque conscripta sunt. Quae si illorum essent, recepta essent ab Ecclesia, quae ab illorum temporibus per episcoporum successiones certissimas, usque ad nostra et deinceps tempora perseverat, et immolat Deo in corpore Christi sacrificium laudis, ex quo *Deus deorum locutus vocavit terram, a solis ortu usque ad occasum*. Haec quippe Ecclesia est Israel secundum spiritum; a quo distinguitur ille Israel secundum carnem, qui serviebat in umbris sacrificiorum, quibus significabatur singulare sacrificium quod nunc offert Israel secundum spiritum, cui dictum atque praedictum est, *Audi, populus*

meus, et loquar tibi; Israel, et testificabor tibi (Psal. XLIX, 2, 7): et caetera, quae jam supra commemoravi. De hujus enim domo non accipit vitulos, neque de gregibus ejus hircos. Iste immolat Deo sacrificium laudis, non secundum ordinem Aaron, sed secundum ordinem Melchisedec. Quod in eo psalmo positum est, quem Dominus Jesus in Evangelio de se conscriptum esse testatur, quaerens a Judaeis respondentibus Christum filium esse David, quod solum de illo carnaliter noverant, quomodo eum David in Spiritu dixerit Dominum. Tunc enim hujus psalmi commemoravit exordium: Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Ibi quippe et hoc dictum est: Juravit Dominus, et non poenitebit eum, Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedec (Matth. XXII, 42-45; Psal. CIX, 1, 4). Noverunt qui legunt, quid protulerit Melchisedec, quando benedixit Abraham (Gen. XIV, 18, 19): et si jam sunt participes ejus, vident tale sacrificium nunc offerri Deo toto orbe terrarum. Dei autem juratio incredulorum est increpatio. Et quod Deum non poenitebit, significatio est quia hoc sacerdotium non mutabit. Mutavit quippe sacerdotium secundum ordinem Aaron. Unde alius propheta dicit ad eum qui carnaliter est Israel: Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus omnipotens, et hostiam non accipiam de manibus vestris. Ecce quod est secundum ordinem Aaron. Cur autem hoc non accipiat, addit, et dicit: Quia ab ortu solis usque ad occasum glorificatum est nomen meum in gentibus, et in omni loco incensum offertur nomini meo, et hostia pura; quia magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus omnipotens (Malach. I, 10, 11). Ecce quod est secundum ordinem Melchisedec. Incensum enim quod est

graece θυσίαμα, sicut exponit Joannes in Apocalypsi, orationes sunt sanctorum (**Apoc. V, 8**). Deus quippe ille, sicut canitur in Psalmo, qui *vocavit terram, a solis ortu usque ad occasum*; cui terrae, id est, cui populo diffuso a solis ortu usque ad occasum, diceret, *Non accipiam de domo tua vitulos; immola Deo sacrificium laudis* (**Psal. XLIX, 2, 9, 14**): ipse per hunc prophetam quod certissime futurum erat jam velut factum praedicans ait, *Ab ortu solis usque ad occasum glorificatum est nomen meum in gentibus, et in omni loco incensum offertur nomini meo, et hostia pura; quia magnum est nomen meum in gentibus*.

40. Non enim sicut hominem poenitet Deum; sed sicut Deum: quemadmodum non sicut homo irascitur, nec sicut homo miseretur, nec sicut homo zelat; sed omnia sicut Deus. Poenitentia Dei non est post errorem: ira Dei non habet perturbati animi ardorem: misericordia Dei non habet compatiens miserum cor, unde in latina lingua nomen accepit: zelus Dei non habet mentis livorem. Sed poenitentia Dei dicitur, rerum in ejus potestate constitutarum hominibus inopinata mutatio: ira Dei est vindicta peccati: misericordia Dei est bonitas opitulandi : zelus Dei est providentia, qua non sinit eos quos subditos habet, impune amare quod prohibet. Unde iste qui tam loquaciter exagitavit Dei poenitentiam, discat primo, vix inveniri aliquid quod digne de Deo dici possit; sed plurima et pene omnia nos de illo dicere loquendi necessitate, quae magis homines ex hominibus metiuntur, sicut autem intelligenda de illo sunt vix a paucis et spiritualibus intelliguntur. Propter quod providentissime Scriptura divina de illo ineffabili loquens ad quaedam etiam verba descendit, quae jam hominibus et ipsis carnalibus, cum

de Deo sermo est, videntur absurda et indigna: ut cum timentur ista sic accipi, quomodo in hominibus solet, et discutiuntur quemadmodum de Deo bene accipi possint, ibi discatur etiam illa quae humanis sensibus in eisdem Scripturis Deo digna videbantur, non secundum hominum mores intelligi vel credi oportere. Cito enim videtur poenitentia, sicut ab hominibus agitur, non cadere in Deum: sed non cito videtur etiam misericordia, sicut homines miserentur, non cadere in Deum. Ex illo ergo quod requirendum fatetur, discit homo et hoc requirere, quod jam sufficere arbitrabatur. Sic ergo quando eum poenitet, non mutatur, et mutat; sicut quando irascitur, non movetur, et vindicat; et quando miseretur, non dolet, et liberat; et quando zelat, non cruciatur, et cruciat.

41. Numquid autem in libris Testamenti novi desunt haec verba, quae si accipiantur sicut in hominibus intelligi solent, nullo modo congruunt divinitati, et gravem pariunt offensionem? Cum enim de Christo verissime dicat evangelista, *quod non opus habebat ut ei quisquam testimonium perhiberet de homine; ipse enim sciebat quid esset in homine (Joan. II, 25)*; cur ipse quibusdam dicit, *Nescio vos (Matth. XXV, 12)*? Ipsos denique sanctos suos cum praescierit et elegerit ante mundi constitutionem: quid est quod dicit Apostolus, *Nunc autem cognoscentes Deum, imo cogniti a Deo (Galat. IV, 9)*; quasi nunc eos cognoverit, quos antea nesciebat? Quod vero ait, *Spiritum nolite extinguere (I Thess. V, 19)*, tanquam exstingui Spiritus possit, quis ferat, nisi qui ea prudenter intelligit? Nonne in Evangelio scriptum est: *Qui credit in Filium, habet vitam aeternam; qui autem incredulus est Filio, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum (Joan. III, 36)*?

Calumniatur ergo et huic verbo iste blasphemus, et dicat: Qualis est qui irascitur, cum scriptum sit, *Iracundia viri, justitiam Dei non operatur* (**Jacobi I, 20**)? Calumniatur isto modo et Apostolo dicenti, *Numquid iniquus Deus qui infert iram* (**Rom. III, 5**)? Jam porro si quisquam diceret, Confundetur Christus, et hoc eo tempore quo judicaturus est vivos et mortuos; quis eum christianus patienter audiret? Tamen in Evangelio, *Qui me, inquit, confusus fuerit, et verba mea, in generatione ista adultera et peccatrice, et Filius hominis confundetur eum cum venerit in gloria Patris sui cum Angelis sanctis* (**Marc. VIII, 38**). Cur autem orantes dicimus, *Sanctificetur nomen tuum* (**Matth. VI, 9**), si semper est sanctum; nisi quia verum est et quod scriptum est de quibusdam, quia *polluerunt nomen Domini Dei sui* (**Ezech. XLIII, 8**)? Et cur dictum est Domino, *Memento mei cum veneris in regnum tuum* (**Luc. XXIII, 42**), si nihil obliviscitur; nisi quia non insipienter, sed intelligenter ei dicitur, *Oblivisceris inopiam nostram et tribulationem nostram* (**Psal. XLIII, 24**)? Ergo et scienter nescit; et quod semper scivit, aliquando cognoscit; et cum exstinguitur a negantibus, inexstinguibilis permanet; et tranquille irascitur; et confundi non potest, etiam quando confunditur; et nomen ejus pollui non potest, etiam quando polluitur; et oblivisci non potest, etiam quando obliviscitur; et meminit, etiam quando admonetur. Sic est ineffabilis. Haec enim de illo dicuntur, de quo nihil ab homine vel hominis satis digne et satis competenter dicitur. Quae cum ita sint, quis religiosus non istum exsufflet ut pulverem, quem projicit ventus a facie terrae (**Psal. I, 4**); qui tumens et elatus atque irruens in oculos infirmorum, eosque perturbans, videtur sibi aliquid dicere,

arguendo verba in Vetere Testamento quae non intelligit, nec intuendo quae in Novo intelligit?

42. Hoc autem de poenitentia Dei, unde factum est ut loqueremur, cum commemoraremus prophetiam de Christo, ubi dictum est, *Juravit Dominus et non poenitebit cum, Tu es sacerdos in aeternum, secundum ordinem Melchisedec*, ad commendandum sacrificium salutare, in quo pro nobis sacer sanguis effusus est, cujus umbrae fuerant sacrificia, quae de pecoribus immaculatis jussa sunt immolari: hoc ergo de poenitentia Dei, ne sic eam putaret accipiendam, ut ex eo quod non intelligit, in blasphemiarum latratus rabidus insaniret, habebat unde commoneretur in proximo. Ipse quippe commemoravit Deum dixisse: *Poenitet me unxisse Saül in regem*. Hoc autem scriptum est Samueli sancto dictum fuisse, per quem Deus arguit Saülem, quod homini quem Deus occidi jusserat, pepercisset, exhibens velut misericordiam contempta obedientia: quasi vero melius nosset quid de homine fieri debuerit, quam ille qui hominem fecit. Ubi quod saluberrimum est discimus, ut semper divinum praeceptum, humanum in nobis vincat affectum. Idem tamen Samuel cui dixerat Deus, *Poenitet me unxisse Saül in regem*; dicit evidenter, Deum non poenitere. Nam ita scriptum est: *Et factum est verbum Domini ad Samuel, dicens, Poenitet me quod constituerim Saül in regem, quoniam aversus est a me, et verba mea non custodivit*: Et paulo post Saüli dixit ipse Samuel: *Disrupit Dominus regnum Israel de manu tua hodie, et dabit illud proximo tuo bono super te, et dividetur Israel in duo: et non convertetur, neque poenitebit eum; quoniam non est sicut homo, ut poeniteat eum (I Reg. XV, 11, 28, 29)*. Ecce qui noverat intelligere Deum sine miseria miserantem, sine

ira irascentem, sine zelo zelantem, sine oblivione obliviscentem, sine ignorantia nescientem, sine poenitentia poenitentem: non iste qui secundum verbum Dei non loquendo, et Litteras ejus non considerando, et voces earum non advertendo, factus est mutus latrator, caecus lector, surdus auditor.

43. *Obliviosus, inquit, Deus et emortua memoria arcum posuit in nubibus, qui iris dicitur, unde commoneatur non amplius humanum genus delere diluvio (Gen. IX, 12-17), quid agat omnino nesciens, cui merito opus sit assiduo monitore.* Iste vero non memoria, sed anima mortua quid loquatur nesciens, si in rebus apertioribus calumniatur, quanto magis caligat in nubibus, et delirare compellitur? Cui tamen ut cito respondeam, ita dico Deum admoneri se voluisse, quamvis non sit oblitus, sicut Christus doceri se voluit ubi Lazarus positus fuerit, quamvis non esset ignarus. Nolo enim dicere, quos arcus ille significet, resplendens e nubibus fulgore, et radiis luminis quo roscida illustratur obscuritas, grata quodam modo confessione respondens; et quomodo Deus non perdat orbem diluvio spirituali, dum est eorum memor, quorum illuminatae nubes figuram gerunt: horum enim nomina scripta sunt in coelis, ut memor sit eorum Pater qui est in coelis; quoniam non de suo lucere se sciunt, sed de sole justitiae, sicut illae nubes de sole visibili. Sed ex illo quod commemoravi, urgendus est, quomodo accipiat Dominum dicentem de Lazaro, *Ubi posuistis eum (Joan. XI, 34)*; et locus ei, tanquam ignoret, ostenditur. Nisi enim aliquid eum ista, qua nesciens videbatur, inquisitione significasse fateamur, quomodo praedicamus Christum non solum scisse praesentia, verum etiam futura praescisse? Maxime quia iste

in eam se praecipitavit mirabili caecitate sententiam, ut diceret, *Nemo nisi ignarus interrogat?* Ubi cogitare non potuit, quoties Christus interrogaverit. Annon interrogat qui dicit: *Quid vobis videtur de Christo? cujus est filius (Matth. XXII, 42)?* Quid hoc testimonio manifestius? Quod si nimium durus est, numquid etiam ibi negabit interrogasse Christum, ubi se ipse interrogare testatur, dicens: *Interrogabo vos et ego unum sermonem; quem si dixeritis mihi, et ego vobis dicam in qua potestate haec facio: Baptisma Joannis unde erat? e coelo, an ex hominibus (Id. XXI, 24, 25)?* Ubi nunc se abscondet loquacissimus contra Deum, et desperatissimus disputator? Ubi est quod ait, *Nemo nisi ignarus interrogat?* Ecce Christus ignarus non est, et tamen interrogat. His nempe oculis reprehendit Prophetarum Deum, quibus non videt Christum. Sed in talibus interrogationibus apertissime doctor est Christus. In his autem quando ait, *Ubi posuistis eum?* et, *Quis me tetigit (Luc. VIII, 45)?* et si quid dixisse hujusmodi legitur, videtur doceri velle quod nescit, et tamen scit. Sic ergo et in illis Libris Deus tanquam oblitus admonetur, sed tamen absit ut quidquam unquam obliviscatur.

44. Quid illud ipsum quod dixit Dominus discipulis suis, *Gaudete, quia nomina vestra scripta sunt in coelis (Id. X, 20)*, nonne videtur tanquam ex illo arcu qui refulget ex nubibus, velut quibusdam in coelo Deus litteris admoneri? Nisi haec pie accipiantur, donec fides impetret ut intelligantur, nonne ut fabulosa ridentur? Quibus ridentibus, nisi insipientibus, et eo ipso quo sapientes sibi videntur, magis magisque dementibus? Quis enim cogitat quomodo ad memoriam Dei scribantur in coelis sequentes Dominum, derelinquentes autem Dominum scribantur in terra, de quibus

propheta Jeremias dicit: *Universi qui derelinquunt te, confundantur; recedentes, super terram scribantur* (**Jerem. XVII, 13**)? Quos bene intelligitur significasse Jesus, quando Judaei victi atque confusi, cum audissent, *Qui sine peccato est, prior in illam lapidem jaciat*, unus post alterum recesserunt. Tunc autem ille ostendens de quo numero essent, digito scribebat in terra (**Joan. VIII, 7-9**).

/CAPUT XXI.

45. *Si putamus, inquit, merito conversationis suae homines diluvii excepisse sententiam, et Noe justum ad reparationem creaturae melioris esse servatum; cur exinde peiores oriuntur, et in eosdem actus vitae sordentis, humani generis etiam nunc nativitas revolvitur?* Ita hoc dicit, tanquam vixerit cum eis qui diluvio perierunt, et inde noverit quod nunc peiores oriuntur. Sed sive in pejore, sive in eodem, sive in meliore actu post diluvium genus versetur humanum, puto Deo dimittendum esse judicium, qui novit retribuere unicuique secundum merita ejus: non huic cani rabido adversus Dominum suum latranti, vel asino stulto adversus stimulum calcitranti. Apostolus clamat, *O altitudo divitiarum sapientiae et scientiae Dei! quam inscrutabilia sunt judicia ejus, et investigabiles viae ejus! Quis enim cognovit sensum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit* (**Rom. XI, 33, 34**)? et iste illi cui nullus est consiliarius, audet esse adversarius. Quid autem interest, morituris cunctis, quantum ad mortem attinet corporis, utrum singillatim, an simul omnes pariterque moriantur; nisi quod cum singuli moriuntur, et omnes mortem

et omnes de mortuis patiuntur dolorem; cum autem simul universos rapit unus interitus, saltem nemini relinquitur luctus? Verum etiam altius in illo diluvio consilium Dei fuit, quam cor infidelium vel novit vel capit. Sed nolo me, apostolum Petrum potius audiat iste dicentem: *In diebus Noe cum fabricaretur arca, octo animas salvas factas per aquam: quod et vos, inquit, simili forma Baptisma salvos facit, non carnis depositio sordium; sed conscientiae bonae interrogatio in Deum per resurrectionem Jesu Christi (I Petr. III, 20, 21).* Ecce habet expositum diluvii sacramentum. Ubi propterea est additum, *per resurrectionem Jesu Christi*, ut diem intelligeremus octavum, quod significavit in arca numerus hominum: octavo enim die, hoc est, post septimum sabbati Dominus resurrexit. Sic ergo illa quae gesta commemorantur, si quis intelligit, etiam prophetiae fuerunt. Sed iste praeter arcam, id est, praeter Ecclesiam constitutus, submersus est diluvio, non ablutus.

/CAPUT XXII.

46. De testimonio quoque Isaiae prophetae calumniatur atque blasphematur, eo quod dixerit, *Filios genui et exaltavi, ipsi autem me spreverunt*; et eosdem paulo post appellaverit semen pessimum (**Isai. I, 2-4**), tanquam se ostendens genitorem malorum, cujus filii sunt semen pessimum: nesciens ob hoc eos dici semen pessimum, quoniam gratiae Dei qua ejus filii facti fuerant, peccando degeneres exstiterunt, eorum filii facti quorum imitatores esse voluerunt. Unde illis alio loco dicitur, *Pater tuus Amorrhaeus, et mater tua*

Cethaea (Ezech. XVI, 3): quarum gentium sunt impietatem malitiamque sectati, ex quibus tamen carnis originem non ducebant. Sed solvat iste quaestionem evangelicam, ubi Dominus dicit: *Si vos cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris; quanto magis Pater vester qui in coelis est, dabit bona petentibus se (Luc. XI, 13)?* Dicat quemadmodum sit bonus Deus malorum pater: utrumque enim Veritas dixit. Annon erant mali quibus ait, *Si ergo vos cum sitis mali?* Annon habebant Deum bonum patrem quibus ait, *Quanto magis Pater vester qui in coelis est, dabit bona petentibus se?* Porro si mali appellati sunt propter peccata, sine quibus non est in hac infirmitate mortalium quorumlibet etiam vita justorum; quanto convenientius semen pessimum diceretur, quod nasceretur impia voluntate, et moribus execrabilibus pullularet?

47. *Sed hunc, inquit, Deum Dominus Christus appellavit arborem malam facientem fructus malos.* Imo vero hujus talia sentientis tanquam malae arboris, iste ipse sermo blasphemus, fructus est malus. Nam hominem malum dixisse Dominum arborem malam, cujus fructus mali essent opera mala; et hominem bonum arborem bonam, cujus fructus boni essent opera bona (**Matth. VII, 15-20**); id est, ipsas hominum voluntates, vel malam mali hominis, vel bonam boni hominis diversas esse arbores diversos fructus ferentes, satis evidenter ipse testatur, dicens: *Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bona, et malus homo de malo thesauro cordis sui profert mala.* Quomodo autem diceret, *Aut facite arborem bonam, et fructum ejus bonum; aut facite arborem malam, fructum ejus malum (Id. XII, 35, 33);* nisi homo posset nunc in hoc, nunc in illud mutata voluntate converti?

48. *Sed ipse Deus, inquit, per eundem prophetam fatetur, et dicit, Ego sum Deus faciens bona et creans mala (Isai. XLV, 7).* Ita plane: ipse est enim Deus, de quo dicit Apostolus, *Vides ergo bonitatem et severitatem Dei (Rom. XI, 22).* Haec autem severitas ejus damnabilibus mala est, quia malum illis damnationis importat. Nam quia justa est, alio modo reperitur bona: omne enim justum bonum. Quam vero eleganter sibi videtur iste verba discutere atque discernere, nesciens quid loquatur? Quandoquidem hoc ipsum quod ita posuit hoc testimonium, ut non diceretur, Faciens bona et mala; aut, creans bona et mala; aut, creans bona et faciens mala; sed, *faciens bona et creans mala*: vult vertere in crimen; et conatur ostendere, quod fit, forinsecus fieri; quod autem creatur, apud ipsum esse creatorem, atque inde procedere: ut videlicet Deus Prophetarum tanquam extranei a se boni factor aliquando fuisse videatur, creator autem mali tanquam natura malus de se ipso proferens quod creavit. Quae verba si ex consuetudine consideremus locutionis humanae, et fieri et creari, non solum filii quos de semetipso quisque generat, verum etiam magistratus dicuntur atque urbes, et quaecumque alia quae non exeunt de gignente, sed forinsecus fiunt. Si autem quomodo Scripturae sanctae, quibus iste insidiatur, loqui soleant, perscrutemur, aut hoc est facere quod creare, a quo tamen distinguitur gignere; et variandi verbi causa, non ad aliquam rerum differentiam dici potuit, *faciens bona et creans mala*; cum dici etiam posset, creans bona et faciens mala: aut si ullam voluisset propheticus Spiritus hic esse

distantiam, multo accommodatius sic acciperentur haec verba, ut intelligeremus id fieri, quod si non fieret, omnino non esset; creari autem, ex eo quod erat condi aliquid vel constitui, sicut diximus creari magistratus atque urbes: nam et illi ex iis qui jam homines erant constituuntur in honoribus, cum magistratus creantur; et ligna et lapides quibus construuntur urbes, utique jam erant, sed nondum in illam rerum faciem, quam videmus in urbibus, quodam ordine et compositione venerant; quod cum fit, creari urbes dicuntur. Quod enim Graeci appellant κτίζειν, hoc nostri aliquando creare, aliquando constituere, aliquando condere interpretantur, quod saepissime idem significat in illis Litteris quod est facere. Nam et *fecit Deus hominem ad imaginem Dei*, et *Deus creavit hominem inexterminabilem* (**Sap. II, 23**), legimus: et si aliquando cum aliqua differentia dicitur, hoc rectius potest interesse quod dixi, ut facere sit quod omnino non erat; creare autem, ex eo quod jam erat ordinando aliquid constituere. Ideoque hoc loco dictus est Deus *creans mala*, quoniam peccantibus ea convertit in malum dispositione severitatis suae, quae bonitatis ejus largitate bona facta sunt. Unde dicit apostolus Paulus: *Christi bonus odor sumus in omni loco, et in iis qui salvi fiunt, et in iis qui pereunt: quibusdam quidem odor vitae in vitam, quibusdam vero odor mortis in mortem*. Sed cum continuo sequatur, et dicat, *Et ad haec quis idoneus* (**II Cor. II, 15, 16**)? nonne importuni quodam modo sumus ingerere ista carnalibus non studiosis, sed contentiosis, nullo modo idoneis ea capere, quae utinam saltem desinerent carpere?

49. Quantus quippe conflictus adversus Arianos fuerat excitatus, ne unigenitum Filium dicerent esse creaturam, idem

putantes creatum esse quod genitum, iste fortassis ignorat. Sed ut ejus regula fallax atque distorta, ex eodem prophetico et evangelico testimonio, quod ipse posuit, percussa frangatur; sic Deus loquitur per prophetam: *Ego creans lucem et faciens tenebras, faciens pacem et creans mala* (**Isai. XLV, 7**). Quod ipse nec totum, nec sicut illic legitur, posuit. Atque illud quidem facile dissimulandum est, quod pro pace posuit *bona*; quoniam pax bona est. Sed illud praetereundum non est, quia hujus sententiae partem superiorem dolo potuit praeterire, ne diceret, *creans lucem*: quia cum sit lux etiam confitente ipso utique bona, ab eo creatam noluit confiteri, quem non vult creare nisi mala. Magis ergo indifferenter id positum debemus accipere, creare et facere: distinctionis tamen, quam sibi iste fecit, regula fracta est; quoniam Deus Prophetarum, quem de verbo quod non intelligit culpat, ibi legitur creator bonorum, quod negat. Itemque ex Evangelio. Nempe nobis tanquam plurimum suis partibus faveret, opposuit quod Dominus ait, *Arbor bona bonos fructus facit, et arbor mala malos fructus facit* (**Matth. VII, 17**). Cur ergo non secundum istum, Creat, dixit; non, *facit*; si vera est ejus differentia, qua facientem a creante distinguit dicens, quod fit, alienum esse a faciente, quoniam de foris accedit; quod autem nascitur, proprium ejus esse qui generat? Hinc enim existimat Deum generatorem malorum, quia dictum est, *creans mala*; putans quod et Ariani putaverunt, in Scripturis illis nihil interesse, utrum generari dicatur aliquid, an creari: sed certe in eo quod Dominus arborem bonam fructus bonos, malam malos non dixit creare, sed facere, videat iste suam regulam fractam, et comprimatur lingua. Quid enim stultius, quam dicere, Deum Prophetarum esse arborem malam, et id velle intelligi in eo quod Dominus ait, *Arbor mala fructus malos*

facit: et rursus dicere, Non facit mala, sed creat; quia si faceret, aliena ab illo essent, eique forinsecus accederent; cum vero creat, ipse illa de seipso tanquam radicitus generat? Non ergo de isto Deo Dominus ait, *Arbor mala malos fructus facit:* quoniam creat mala iste, non facit. Ecce qui audet accusare Prophetas, qui ex Evangelio a se productis testibus refragatur.

/CAPUT XXIV.

50. Item verba quaedam ex libro Deuteronomio, velut impura exhorrescens, impurus exagitat: quasi Deus verecundari debuerit, pudenda impiis irrogare vel praenuntiare tormenta, nec eo comminari modo, ut diceret, *Quae mollis in vobis et tenera nimis fuerit, cujus experimentum non accepit pes ejus ambulare super terram prae teneritudine et mollitie, et zelabit oculo suo virum suum, et filium suum, et filiam suam, et secundas suas, et quod exierit per femora ejus comedet (Deut. XXVIII, 56, 57).* Imo vero quanto est horribilius, tanto est terribilius. Neque enim a Propheta monendo dictum est, sed minando: non ut haec homines facerent; sed ne illa facerent quae sensus perversus exercet, et ad haec pervenirent quae sensus humanus exhorret. Quis autem digne eloqui possit, quam sit mentis exsecrabilior foeditas, poenas exhorre meritorum, et merita non cavere poenarum? Dicat plane Spiritus sanctus intaminatus et intaminabilis, quod audire anima recusat immunda, et esse non recusat immunda. Immunditiam quippe aversatur carnis offensis sensibus carnis, et immunditiam diligit suam extinctis sensibus cordis. Dicat

haec Spiritus Dei, et per horrorem talia mala patiendi, incutiat timorem malefaciendi.

51. Idem namque Spiritus etiam per Apostolum loquens, sensus impios non est verecundatus offendere, dum pios vellet instruere: ubi commemorata impietate quorundam, qua coluerunt et servierunt creaturae potius quam Creatori, subjunxit, atque ait, *Propter hoc tradidit illos Deus in passiones ignominiae. Nam feminae eorum immutaverunt naturalem usum in eum usum qui est contra naturam: similiter autem et masculi, relinquentes naturalem usum feminae, exarserunt in appetitum suum in invicem, masculi in masculos deformitatem operantes, et mercedem mutuam quam oportuit erroris sui, in semetipsis recipientes.* Si quisquam inimicus Apostoli vellet ex his verbis talia dicere, qualia dicit ex Librorum veterum quibusdam locis iste blasphemus, nonne haberet amplam materiam in qua loquaciter insaniret; et quanto sibi viderentur disertiora dicta, tanto detestabiliora maledicta jactaret; maxime quia dictum est, *Mercedem mutuam quam oportuit erroris sui, in semetipsis recipientes?* Oportuisse quippe non est veritus dicere Apostolus, ut qui *creaturae potius quam Creatori servierunt, erroris sui mercedem*, non inviti haec turpia patiando, sed libenter faciendo, reciperent: iudicio scilicet, non alicujus hominis immundissimi, quem talia delectarent, sed justissimi Dei, qui *tradidit eos in passiones ignominiae*; ut crimina criminibus vindicentur, et supplicia peccantium non sint tormenta, sed incrementa vitiorum. Sapiens autem cum haec audit, ipsam magis in hac vita iram Dei timet, qua homo non patitur quod acriter dolet, sed facit quod turpiter libet; et ejus cui talia iudicia displicent, verba insana contemnit, quia in

ipso poenam Pharaonis, hoc est, indurati cordis agnoscit. Si enim quosdam qui *non probaverunt Deum habere in notitia, tradidit Deus in reprobam mentem, ut faciant quae non conveniunt* (**Rom. I, 25-28**); quid mirum, si et istum qui divina blasphemat eloquia, tradidit Deus in reprobam mentem, ut dicat quae non conveniunt? Sic enim *oportet haereses esse, ut probati, inquit Apostolus, manifesti fiant in vobis* (**I Cor. XI, 19**). Sic vasa irae locis congruis et temporibus ordinantur, ut etiam de ipsis notas faciat Deus divitias gloriae suae in vasa misericordiae, quae de massa ejusdem damnationis fiunt in honorem, gratia illius, non meritis suis (**Rom. IX, 22, 23**). Ille quippe donat prodesse nobis, non solum quod docet veritas, verum etiam quod obstreperit vanitas; ut cum respondetur inquietissimae vanitati, auscultetur sincerissimae veritati.

52. De turpi maledicto arguit vanitas : sed turpe non esse, quibusdam rebus turpibus nominatis cavendam ostendere turpitudinem, misericors indicat veritas, et vecors vincitur vanitas. Nam de turpi maledicto potest a verbosis impiis reprehendi et apostolus Paulus, ubi ait, *Utinam et abscindantur qui vos conturbant* (**Galat. V, 12**)! quod etsi bene intelligentibus benedictio magis apparet, ut fiant spadones propter regnum coelorum; potest tamen garrula caecitas etiam in Apostolo hoc reprehendere, contendens quod non debuerit rem honestam turpi verbo enuntiare. Possunt et ipsum Dominum, qui ejusdem continentiae donum commendans ait, *Sunt qui seipsos castraverunt propter regnum coelorum* (**Matth. XIX, 12**). Legunt quippe isti litteriones: sic enim potius quam litterati appellandi sunt qui legendo litteratos, nihil sapere didicerunt: legunt ergo apud

Ciceronem tale aliquid, unde sibi videantur docte Christi verba culpae, periti potius quam periti. Ille namque cum doceret, in translatione verborum obscoenitatem esse vitandam, *Nolo*, inquit, *dici, morte Africani castratam esse rempublicam* (**Cic., de Oratore, lib. 3**). Sed si hoc verbum ipse quod vitari volebat, ut vitandum ostenderet, non vitavit, et quod dici noluit, coactus est dicere; quanto magis res quae verbo eodem recte significatur, ut ab audiente possit intelligi, suo verbo enuntiatur? Atque ut ad illud redeamus, quod iste in Deuteronomio reprehendit: si Cicero vir eloquentissimus et verborum vigilantissimus appensor et mensor, quod dici noluit, dixit, ne diceretur; quanto melius Deus magis morum quam verborum pulchritudinem quaerens atque munditiam, turpe aliquid non turpiter, sed minaciter dixit, ut hoc horreretur, ne illud committeretur, propter quod ad illa quae audire horroris est, veniretur? Et tamen cum legitur, aures infidelitas claudit, avertit faciem, exasperat vultum, linguam vibrat, blasphemias jaculatur. Videte si non sunt isti ex isto genere hominum, qui loquente Christo de Sacramento corporis et sanguinis sui dixerunt: *Durus est hic sermo; quis potest eum audire?* Nisi quod excusabiliores sunt, qui verba divina quae non intelligebant, non in maledictione, sed in benedictione horribilia non ferebant. Mirum enim non est, si maledictum quando auditur, horretur; nec exigendum est ut verbis non horrendis dicatur, quod ad hoc dicitur, ut ab exhorrente timeatur: Dominus autem talia dicebat, quae amari praeciperet, non timeri; et tamen quae infidelitas sufferat, *Caro mea vere cibus est, et sanguis meus vere potus est; et, Nisi manducaveritis carnem meam, et biberitis sanguinem meum, non habebitis vitam in vobis* (**Joan. VI, 61, 56, 54**)? Si ergo Dei Sapientia, verbis sacramento congruis

pascens animam credentem, non curavit insipientiam nauseantem; quanto magis eadem ipsa Sapientia, ubi locus et tempus timoris fuerat, non amoris, salubrem volens importare terrorem, non curavit insipientis errorem, quamvis ejus praevideret horrorem? Quis autem istorum spiritualem novit horrere animae foeditatem, cum velut sua quadam fame atque egestate compellitur comedere, quae de suis carnalibus cogitationibus, tanquam de femoribus exeunt? Nam illius maledicti, quod iste velut turpe reprehendit, rarus effectus est ; vix enim aliquando tam magnum est flagellum famis, ut ad nefanda illa compellat: ista vero fame, qua miserorum animae inopes veritatis ea pro veritate comedunt, quae carnalibus sensibus pariunt, usquequaque plena sunt omnia, tanto infelicius, quanto nocet amplius, et horretur minus.

53. Sed puto me uni libro illius quem misistis, nostro non uno, ne nimium prolixus sit, respondere debere: proinde hic faciamus hujus finem, ut ex his quae discutienda restant, alius inchoetur. Nescio quo enim modo ita libri termino reficitur lectoris intentio, sicut labor viatoris hospitio.

)LIBER SECUNDUS. In quo Novi Testamenti loca, quae Legis et Prophetarum Adversarius velut
eis contraria collegit, discutiuntur.

/CAPUT PRIMUM.

1. Jam nunc ea discutienda sunt, quae iste de Novi Testamenti libris suffragari sibi arbitratur adversus propheticas Litteras, tanquam eas Apostoli Christi sua sententia condemnaverint. Quod ergo profanas et aniles fabulas et genealogias infinitas appellasse Apostolum existimat divina eloquia Legis et Prophetarum, quia dixit, *Profanas et aniles fabulas devita* (**I Tim. IV, 7**); et alio loco, *Ne intendas fabulis Judaicis et genealogiis infinitis, quae quaestiones praestant magis, quam aedificationem* (**Id. I, 4**): quis ita nisi haereticus multum caecus erraret? Cur enim hoc Apostolus ipse non fecit, si has esse aniles fabulas judicavit? Cur dicit ad Galatas, *Dicite mihi, sub Lege volentes esse, Legem non legistis? Scriptum est enim quod Abraham duos filios habuit, unum de ancilla, et unum de libera: quae sunt in allegoria; haec enim sunt duo Testamenta* (**Galat. IV, 21-24**): et ad Corinthios, *Nolo enim vos ignorare, fratres, quia patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes per mare transierunt, et omnes per Moysen baptizati sunt in nube et in mari, et omnes eundem cibum spirituales manducaverunt, et omnes eundem potum spirituales biberunt: bibebant enim de spirituali sequente petra; petra autem erat Christus* (**I Cor. X, 1-4**)?

2. Nescit autem habere praeter Scripturas legitimas et propheticas Judaeos quasdam traditiones suas, quas non scriptas habent, sed memoriter tenent, et alter in alterum loquendo transfundit, quas deuteriosin vocant: ubi etiam dicere audent et credere, Deum primo homini duas creasse mulieres; ex quibus texunt genealogias, vere, sicut ait Apostolus, infinitas, parientes infructuosissimas quaestiones. Sed si huic talia nunquam evenit audire, numquid et contra Evangelium sic obsurdescere debuit, ut non adverteret verba Domini

Christi, quibus arguit Judaeos, quod de parentibus non honorandis impietatem docerent filios suos? Ibi quippe et Dei praeceptum quod in Lege conscriptum est, attestando commemoravit. Nec ob aliud eos arguit, nisi quod rejicerent mandatum Dei, ut statuerent traditiones suas. Cum enim interrogassent Pharisei et Scribae, *Quare discipuli tui non ambulant juxta traditionem seniorum, sed communibus manibus manducant panem*, ille respondens dixit eis: *Bene prophetavit Isaias de vobis hypocritis, sicut scriptum est, Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me. In vanum autem me colunt docentes doctrinas et praecepta hominum. Relinquentes enim mandatum Dei, tenetis traditionem hominum, baptismata urceorum et calicum; et alia similia his facitis multa.* Et dicebat illis: *Bene irritum facitis praeceptum Dei, ut traditionem vestram servetis. Moyses enim dixit, Honora patrem tuum et matrem tuam; et, Qui maledixerit patri aut matri, morte moriatur. Vos autem dicitis, Si dixerit homo patri aut matri, Corban (quod est donum) quodcumque ex me, tibi profuerit: et ultra non dimittitis eum quidquam facere patri suo aut matri, rescindentes verbum Dei per traditionem vestram, quam tradidistis; et similia hujusmodi multa facitis* (**Marc. VII, 1-13**). Ubi evidenter Christus ostendit et illam Dei esse Legem quam profanus iste blasphemat, et Judaeos habere suas traditiones a Libris prophetis et legitimis alienas, quas appellasse Apostolum profanas fabulas, et aniles, et genealogias interminatas, non haereticus, sed catholicus lector intelligit. Porro si velim testimonia cuncta colligere, quibus ostendam quemadmodum et ipse Dominus et Apostoli ejus Lege usi fuerint et Prophetis, quas iste aniles fabulas putat, quando sufficio? aut cui non sufficiant ista quae diximus?

3. Nec iste adversus lucem vocemque dominicam vel apostolicam tam caecus et surdus est, ut ignoret quemadmodum a Christo et Apostolis, in libris ad Novum Testamentum pertinentibus, confirmetur Legis ac Prophetarum et commendetur auctoritas. Proinde excogitasse se existimat, quo pacto subterfugiat moles testimoniorum in evangelicis et apostolicis Litteris de Libris veteribus positorum, quibus ejus, velit nolit, cervicata lingua conteritur. Ait quippe Apostolum pro qualitatibus ingeniorum in quinque personis locutum: *Insinuans enim rudi adhuc populo, inquit, quae Dei sunt, non debuit a perfectioribus incipere, et consuetudinem ab eis vetustatis excludens a difficilioribus inchoare, ne novos adhuc ad fidem perfecta doctrina turbaret.* Deinde volens quasi probare quod dixit, eundem apostolum dicentem commemorat: *Cum liber sim ex omnibus, omnibus me subjeci, ut plures lucrifacerem: et factus sum Judaeis tanquam Judaeus, ut Judaeos lucrifaciam; et iis qui sub Lege sunt, tanquam qui sub Lege essem, cum ipse non sim sub Lege, ut eos qui sub Lege sunt, lucrifaciam; et iis qui sine Lege sunt, tanquam sine Lege essem, cum sine Lege Dei non sim, sed sim in Lege Christi, ut lucrifaciam eos qui sine Lege sunt: factus sum infirmis infirmus, ut infirmos lucrifaciam; omnibus omnia factus sum, ut omnes lucrifaciam* (**I Cor. IX, 19-22**). Has quatuor personas vult intelligi, in quibus Apostolum locutum putat; unam Judaeorum, alteram eorum qui sub Lege sunt, tertiam eorum qui sine lege sunt, quartam infirmorum. Quinta debetur, quoniam quinque promiserat:

hanc ut adderet, *Alio loco, inquit, superius jam dixit, «Sapientiam loquimur inter perfectos» (Id. II, 6);* ut perfectorum videatur quinta persona. Hoc totum propterea molitus est, ut si quando aliquid de apostolica proferretur Epistola, ubi attestantur Evangelio Lex et Prophetæ, hoc dicat Apostolum, non sapientibus et perfectis, sed Judæis locutum fuisse quasi Judæum, vel eis qui sub Lege essent, tanquam esset et ipse sub Lege: ac per hoc subdole atque mendaciter simulantem se apud imperfectos aedificare, quod apud perfectos, non mentiendo, sed vera dicendo destrueret. Hanc videlicet ei erroris machinationem, nescio quis Fabricius fabricavit, quem velut magistrum veritatis Romæ se invenisse gloriatur. Quis non hoc monstrum, non dico sensus christianus, sed qualiscumque humanus exhorreat?

4. Primo enim considerandum est quam se fraudulentissimum et mendacissimum profiteatur, qui mentientem putat et laudat Apostolum: et quod ille dixit, non fallentis astu, sed compatiens affectu, quia diversis animarum morbis tam misericordi corde subvenit, quam sibi subveniri voluisset, si errore vel infirmitate simili laboraret, hic in fallaciam detestabilem vertit. Deinde quaero, ad Romanos, Corinthios, Galatas, Ephesios, Colossenses, Philippenses, Thessalonicenses, quomodo loquebatur Apostolus? In qua illarum quinque personarum eos esse deputabat? Procul dubio quoniam in praeputio Gentes erant, non in circumcisione Israelitæ. Ad hos quippe sibi distributum ministerium fuisse testatur, ubi dicit quod ei et Barnabæ dexteræ societatis dederint Petrus et Jacobus et Joannes, ut ipse quidem cum Barnabæ ad Gentes, illi autem ad circumcisionem irent (**Galat. II, 9**). Et alio loco apertissime dicit, *Quamdiu*

*ego sum Gentium apostolus: et multis aliis locis proprio quodam munere doctorem Gentium se esse testatur. Cum ergo essent sine Lege tot gentes quibus Evangelium praedicabat, quid opus erat ut eis Legem et Prophetas de Christo introduceret testes, eisque importaret ignaris vinculum, sicut ista pestis arbitratur, erroris, a quo eos fuisse liberos magis debuit gratulari? Quid opus erat ut ad Romanos sic fuisset exorsus: *Paulus servus Christi Jesu, vocatus apostolus, segregatus in Evangelium Dei, quod ante promiserat per Prophetas suos in Scripturis sanctis de Filio suo, qui factus est ei ex semine David secundum carnem (Rom. I, 1-3)?* Quare non sibi potius personam imponit illorum? Quare se facit tanquam sub Lege, eis qui fuerant sine Lege? Utquid eis dicit: *Vobis enim dico Gentibus, quamdiu quidem ego sum Gentium apostolus, ministerium meum glorificabo, si quo modo ad aemulationem provocem carnem meam, ut salvos faciam aliquos ex illis. Si enim rejectio illorum reconciliatio est mundi, quae erit assumptio, nisi vita ex mortuis? Si autem delibatio sancta est, et conspersio; et si radix sancta est, et rami. De Israelitis quippe ista dicit, de quibus ante jam dixerat: Quid ergo amplius est Judaeo, aut quae utilitas circumcisionis? Multum per omnem modum. Primum quidem, quia credita sunt illis eloquia Dei. Quid enim si quidam illorum non crediderunt? numquid incredulitas illorum, fidem Dei evacuabit (Rom. II, 1-3)?* Deinde hic quod commemorare coeperam, sequitur, et dicit: *Quod si aliqui ex ramis fracti sunt, tu autem cum esses oleaster, insertus es in illis, et socius radicis factus es et pinguedinis oleae, noli gloriari adversus ramos. Quod si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te. Dicis ergo, Fracti sunt rami ut ego inserar. Bene, incredulitate fracti sunt: tu autem fide**

stas; noli alium sapere, sed time. Nam si Deus naturalibus ramis non pepercit, neque tibi parceret . Vides ergo bonitatem et severitatem Dei: in eos quidem qui ceciderunt, severitatem; in te autem bonitatem, si permanseris in bonitate: alioquin et tu excideris, et illi si non permanserint in incredulitate, inserentur. Potens est enim Deus iterum inserere illos. Nam, si tu ex naturali incisus es oleastro, et contra naturam insertus es in bonam olivam; quanto magis illi qui secundum naturam sunt, inserentur suae olivae? Nolo enim vos ignorare, fratres, sacramentum hoc, ut non sitis vobis sapientes, quia caecitas ex parte in Israel facta est, donec plenitudo Gentium intraret, et sic omnis Israel salvus fieret , sicut scriptum est: Veniet ex Sion qui eripiat et avertat impietatem ab Jacob; et hoc illis a me testamentum, cum abstulero peccata eorum (Id. XI, 13-27). Nimis longum est cuncta percurrere, vel sicut per Scripturas apostolicas ubique sparsa sunt, ea in unam faciem congregare. Quid opus erat haec dicere Gentibus? Cur non potius sine Lege factus est eis, quemadmodum erant illi sine Lege? Cur non potius deos eorum laudavit, eorumque sacrificia praedicavit, si et ista Scriptura quam populus Israel accepit, et illa sacra Gentium, sicut iste dicit, ad daemonia pertinebant? Quid, quod Deum Israel audet infelix dicere, non solum daemonem, verum etiam caeteris daemonibus pejorem ? Cur ergo Apostolus, qui omnibus omnia, non misericordia compatiens, sicut veritas ostendit, sed astutia fallente, sicut iste desipit, factus erat, non potius illorum daemonum quos colebant Romani, quos daemones putat iste mitiores, servum se esse confinxit, ut fieret tanquam illi, ac sic eos lucrifaceret?

5. Nonne item dicit ad Ephesios: *Propter quod memores estis, quia vos quando Gentes eratis in carne, qui dicimini praeputium, ab ea quae dicitur circumcisio in carne manu facta; qui eratis illo in tempore sine Christo, alienati a societate Israel, et peregrini testamentorum et promissionis, spem non habentes, et sine Deo in hoc mundo: nunc autem in Christo Jesu vos, qui aliquando eratis longe, facti estis prope in sanguine Christi. Ipse est enim pax nostra, qui fecit utraque unum, et medium parietem maceriae solvens, inimicitiam in carne sua, Legem mandatorum in decretis evacuans, ut duos conderet in se in unum novum hominem, faciens pacem, ut commutaret utrosque in uno corpore Deo, per crucem interficiens inimicitias in semetipso: et veniens evangelizavit pacem vobis qui eratis longe, et pacem his qui prope; quia per ipsum habemus accessum ambo in uno spiritu ad Patrem. Igitur jam non estis peregrini et inquilini: sed estis cives sanctorum et domestici Dei, superaedificati supra fundamentum Apostolorum et Prophetarum, ipso summo angulari lapide existente Christo Jesu (Ephes. II, 11-20)?* Dicat iste blasphemus, quomodo prope dicit inventos Israelitas, qui peiori, quemadmodum blasphemat, daemoni serviebant, et longe erant Gentes, quae mitioribus daemonibus subditae fuerant? Quomodo dicit alienatos fuisse a societate Israel et peregrinos testamentorum et promissionis, quando erant spem non habentes, et sine Deo in hoc mundo, si Israel non Dei populus erat? Contra istam tubam clarissimam et excellentissimam veritatis perstrepat atque insultat insanus, dicens in personis quinque locutum Apostolum, ut alias ex aliis falleret, fingendo se esse quod non erat: cum videat eum Gentibus quae longe fuerant a Deo Israelitarum, eundem Deum, eandem Legem, eosdem Prophetas, Testamenta

eadem praedicare. Quis de angulari lapide prior locutus est? Nonne propheta Spiritu Dei plenus, quem pestis ista blasphemat? Ait enim: *Ecce pono in Sion lapidem angularem, electum, pretiosum; et qui crediderit in eum, non erubescet* (**Isai. XXVIII, 16**). Quod testimonium commemoravit et apostolus Petrus (**Act. IV, 11, et I Petr. II, 6-8**). Nonne prius in Psalmo pertinente ad Litteras sacras populi prioris dictum est: *Lapidem quem reprobaverunt aedificantes, hic factus est in caput anguli* (**Psal. CXVII, 22**)? His enim Litteris eruditus Paulus apostolus posuit, quod paulo ante commemoravi, *ipso summo angulari lapide existente Christo Jesu*. Unde ipse Dominus Judaeos, in quibus caecitas ex parte facta est, convicit, confusosque reddidit, dicens: *Numquid legistis in Scripturis, Lapidem quem reprobaverunt aedificantes, hic factus est in caput anguli; a Domino factum est istud, et est mirabile in oculis nostris* (**Matth. XXI, 42**)? Haec ergo omnia mendaciter Christus ex Lege ac Prophetis, mendaciter Apostoli proferebant, sicut iste blasphemat, quia videlicet infirmi nondum poterant solidam capere veritatem? Itane caecus ignorat quod aliud sit nutrire parvulos, aliud decipere credulos; aliud alere ut crescant, aliud agere ne vivant? Talia quippe iste dicit ac sentit de Deo Legis et Prophetarum, ac de ipsis omnino Litteris, ut secundum ejus sententiam quam de illis habet, quando Apostoli praedicabant credentibus Legis et Prophetarum Deum, et confirmabant auctoritatem talium Scripturarum, non lac potandum videantur dedisse parvulis, sed venenum. Quod de illis quisquis credit, desipit, vanescit, insanit.

6. Ergone, ait aliquis, frustra dixit Apostolus, *Non potui vobis loqui quasi spiritualibus; sed quasi carnalibus: quasi parvulis in Christo, lac vobis potum dedi, non escam; nondum enim poteratis (I Cor. III, 1-2); et, Sapientiam loquimur inter perfectos; et, Animalis homo non percipit quae sunt Spiritus Dei (Id. II, 6, 14)?* Absit ut putemus eum inaniter nec veraciter ista dixisse. Numquid tamen ideo credendus est quemquam sibi credentium fallere voluisse? Dedit igitur parvulis parva, non falsa; lactea, non noxia; nutritoria, non peremptoria. Porro autem, si non est verum quod ait, Filium Dei secundum carnem factum esse ex semine David; si non est verum quod naturales rami propter incredulitatem fracti sunt, ut in radice sancta Israelitarum ex Gentibus veniens fidelis insereretur oleaster, et fieret particeps pinguedinis oleae; si non sunt eloquia Dei, sed nescio cujus, ut iste blasphematur, pessimi daemonis, de quibus dicit, *Primum quidem quia credita sunt illis eloquia Dei (Rom. III, 2):* profecto qui haec parvulis dabat, qui haec tanquam vera praedicabat, qui credi volebat, debebat miseros, non alebat. Quod a fide atque doctrina veracium Christi Apostolorum quoniam esse scimus alienum, restat ut ipsum tanquam pestem atque hostem fidei christianae vehementissime detestemur, qui tanta excaecatur et praecipitatur amentia, ut non videat ipsum saltem Timotheum, cui putat auctoritate apostolica fuisse praeceptum, ut tanquam fabulas aniles veterem Legem Prophetasque devitet, ab eodem apostolo non fuisse fallendum, et in illa quinta perfectorum persona fuisse deputandum, ut ei non mendaciter loqueretur, dicens: *Memor esto Jesum Christum resurrexisse a mortuis ex semine David secundum Evangelium meum (II Tim. II, 8).* Si enim Christus ex semine David fabulis anilibus praedicatur, quomodo eas

jubetur iste devitare, quibus jubetur memoriter credere? Si autem Christus ex semine David veraciter praedicatur; ibi est radix in qua oleaster inseritur, nec aniles sunt fabulae, nisi praeter eas Scripturas deliramenta Judaeorum, ad eam quam vocant deuterodin pertinentia: non illa eloquia Dei quae credita sunt circumcisioni, ubi etiam carnales Judaei Christum ex semine David venturum esse didicerant, sicut interroganti Domino respondebant (**Matth. XXII, 42**), quamvis eum Dominum ipsius David, non secundum carnem, sed secundum divinitatem intelligere non valerent; utrumque tamen est in illis eloquiis, et quod credebant, et quod non intelligebant, et, *De fructu ventris tui ponam super sedem tuam* (**Psal. CXXXI, 11**), propter Christum ex semine David; et, *Dixit Dominus Domino meo, Sede ad dexteram meam* (**Psal. CIX, 1**), propter Christum, Dominum etiam ipsius David.

7. Itane vero fallaciter dicebat Apostolus: *Veritatem dico in Christo, non mentior, contestante mihi conscientia mea in Spiritu sancto, quia tristitia est mihi magna, et continuus dolor cordi meo: optabam enim ego ipse anathema esse a Christo pro fratribus meis cognatis secundum carnem, qui sunt Israelitae, quorum est adoptio, et gloria, et testamenta, et Legis constitutio, et obsequium, et promissiones; quorum patres, et ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in saecula, Amen* (**Rom. IX, 1-5**)? Veritatem se dicere clamat Apostolus in capite hujusce sententiae, et hoc in Christo qui est ipsa veritas, contestante sibi conscientia sua in Spiritu sancto, eamque sententiam per *Amen* concludit in fine: et dicit iste, Non sunt vera quae hic Apostolus loquitur, fallit infirmos, quia non possunt capere veritatem; parvulos vanitatibus lactat, et esurientibus

filiis diabolicorum mendaciorum virus infundit ut nutriat. O portentum non solum a Christianorum auribus, verum etiam a finibus christiani orbis arcendum! Haecine adoptio, haec gloria, haec testamenta, haec Legis constitutio, hoc obsequium, hae promissiones, hi patres ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in saecula, fabulae sunt aniles? Quod jubetur praecipue tenere, qui jubetur devitare fabulas aniles, fabulae sunt aniles?

8. Sed quid mirum si tanta impietate delirat, qui Legis vult esse destructor; si quosdam idem apostolus dicit volentes esse Legis, non destructores, sed doctores, non intelligere neque quae loquuntur, neque de quibus affirmant? Verum nos illud quod secutus adjunxit, adversus utrosque teneamus. Continuo quippe ne quis existimaret ideo illos non intelligere quae loquuntur, neque de quibus affirmant, quoniam legis malae volunt esse doctores: *Scimus autem, inquit, quia bona Lex est, si quis ea legitime utatur (I Tim. I, 7, 8)*. Haec sententia et illos refutat qui Lege utuntur male, et eos qui illam opinantur malam. Porro si bona est, qua dementia negatur Deus bonus, qui dedit Legem bonam? Quae potest videri sufficere damnatio his hominibus, qui Legem quam sic Apostolus laudat, anilium fabularum nomine accusant? et hoc se existimant facere ejusdem Epistolae testimonio, ubi eam sic Apostolus laudat: volentes esse Legis, non doctores, sed blasphematores, non intelligendo quae loquantur, neque de quibus affirmant?

9. *Sed fieri non potuit, inquit, ut a Judaeorum Prophetis Salvatoris nostri annuntiaretur adventus. Cur fieri non potuit, cum dicat Apostolus, Quia credita sunt illis eloquia Dei (Rom. III, 2)? Sed ante Salvatoris adventum, inquit, Spiritus sanctus ac divinus non erat super terram. Hoc vanitas, non veritas loquitur. Nam quo nisi Spiritu sancto Prophetas suos Dominus implevit, de quibus in Epistolae exordio dictum est ad Romanos, quod et supra commemoravi: Paulus servus Christi Jesu, vocatus apostolus, segregatus in Evangelio Dei, quod ante promiserat per Prophetas suos in Scripturis sanctis de Filio suo, qui factus est ei ex semine David secundum carnem (Id. I, 1-3). Et hoc quidem testimonium etiam iste posuit, prohibens eum ad quem scribit aliis Prophetis credere de Christo, praeter illos quos Prophetas ejus ad Romanos dicit Apostolus: quos credo non arbitratur Prophetas fuisse Judaeorum. Sed cujuslibet eos fuisse gentis opinetur, cur ibi non advertit, Quod ante promiserat per Prophetas suos? Per quoslibet enim Prophetas suos si ante promisit Evangelium de Filio suo, quid est quod iste dicit sanctum ac divinum Spiritum super terram non fuisse ante Salvatoris adventum? Et tamen isti unde potuerunt esse prophetae, annuntiantes Christum ex semine David secundum carnem, nisi cujus gentis erat ipse David, de cujus semine Christus a Prophetis Dei promissus est esse venturus?*

10. *Sed Lex, inquit, per Moysen data est; veritas autem a Christo Jesu est. Non ita scriptum est: sed ita, Lex per Moysen data est; gratia et veritas per Jesum Christum facta est (Joan. I, 17). Lex igitur data est per Moysen: facta est autem gratia per Jesum Christum, cum per ejus Spiritum charitate diffusa in cordibus nostris (Rom. V, 5), fit ut quod Lex praecipit,*

impleatur. Quod enim per litteram jubetur, non littera, sed Spiritu impletur. Unde illud quod scriptum est, *Non concupisces* (**Exod. XX, 17**); per Moysen Lex est, quia jubetur: sed per Christum fit gratia, quando quod jubetur, impletur: veritas autem facta est per Christum, propter illa quae in prophetia Legis sunt promissa, quia in Christo eminent reddita.

11. Apostolus vero quod ait ad Romanos, *Quomodo invocabunt in quem non crediderunt? aut quomodo credent quem non audierunt?* de Gentibus dixit, non de Judaeis, sicut hic somniat. Eos enim volebat refellere Doctor Gentium, qui putabant genti tantummodo Judaeorum, non etiam incircumcisis Gentibus Evangelium praedicandum. Quod volens ostendere, non ad Judaeos tantum, sed ad omnes gentes pertinere, prius posuit testimonium de propheta, *Erit, omnis qui invocaverit nomen Domini, salvus erit*: ac deinde cum dixisset, *Quomodo autem invocabunt in quem non crediderunt? aut quomodo credent quem non audierunt?* continuo subjunxit, *Quomodo autem audient sine praedicante? aut quomodo praedicabunt, nisi mittantur* (**Rom. X, 12-15**)? Ita refutans eos qui negabant ad incircumcisas gentes praedicatores Christi esse mittendos.

12. Illud quoque sicut imperitissimus non intelligit, quod scriptum est: *Primum Apostolos, deinde Prophetas* (**I Cor. XII, 28**). Putat enim ante Apostolos non fuisse Prophetas, nesciens eos Prophetas illic commemoratos esse ab Apostolo, qui post Christi adventum fuerunt. Quos qui vult nosse, Actus Apostolorum legat, et illud quod ait ad Corinthios, *Prophetae autem duo aut tres loquantur* (**Id. XIV, 29**). Si autem non fuerunt Prophetae ante Apostolos, qui erant illi per quos

Deus ante promisit *Evangelium de Filio suo, qui factus est ei ex semine David secundum carnem (Rom. I, 2, 3)?* Quis erat qui dixit: *Lapidem quem reprobaverunt aedificantes, hic factus est in caput anguli (Psal. CXVII, 22)?* Quis erat qui dixit: *Thronus tuus, Deus, in saeculum saeculi, virga directionis, virga regni tui: dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem, propterea unxit te, Deus, Deus tuus oleo exsultationis prae participibus tuis (Psal. XLIV, 7, 8)?* Quomodo Deus, cujus thronus est in saeculum saeculi, ungitur a Deo, nisi Christus Jesus, qui ex ipsa unctione Christi nomen accepit? Chrisma quippe unctio est, Christus unctus est. Quis erat qui dixit, quod ipse Christus de se testatur esse praedictum: *Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos sub pedibus tuis?* Et hoc David in Spiritu dixisse confirmat (**Psal. CIX, 1; Marc. XII, 36**), quem Spiritum negat iste fuisse super terram ante Domini adventum. Quid est quod ait Apostolus: *Dicit autem Isaias, Erit radix Jesse, et qui exsurget regnare in gentibus, in eum gentes sperabunt (Rom. XV, 12)?* Quis erat Spiritus qui per eundem Isaiam tanto ante praedixit: *Iste peccata nostra portat, et pro nobis dolet; et nos putavimus eum esse in dolore, et in plaga, et in afflictione. Ipse vulneratus est propter peccata nostra, et infirmatus est propter iniquitates nostras: disciplina pacis nostrae super eum; et livore ejus sanati sumus: omnes quasi oves erravimus, homo in via sua erravit; et Dominus tradidit eum propter iniquitates nostras. Et ipse propter afflictionem non aperuit os: sicut ovis ad victimam ductus est, et sicut agnus coram tondente mutus, sic non aperuit os suum. In humilitate iudicium ejus sublatum est: generationem illius quis enarrabit? quia tolletur de terra vita ejus. Ab iniquitatibus populi mei ductus est ad mortem (Isai.*

LIII, 4-8): et caetera quae contexere longum est. Ubi etiam de Ecclesia tanto ante praedictum est, quod ab Apostolo legimus commemoratum, et nunc jam videmus impletum: *Laetare, sterilis quae non paris; erumpe et exclama, quae non parturis, quia multi filii desertae magis quam ejus quae habet virum. Dixit enim Dominus, Dilata locum tabernaculi tui, et aulaeorum tuorum: fige, ne parcas, protende funiculos, et clavos tuos conforta; adhuc in dextris et sinistris dilata: et semen tuum possidebit gentes, et civitates desertas habitari facies. Noli timere, quia confusa es; neque reverearis, quia exprobratum tibi est. Confusionem enim aeternam oblivisceris, et opprobrii viduitatis tuae memor non eris. Quia Dominus qui fecit te, Dominus sabaoth nomen ei; et qui eruit te Deus Israel, Deus omnis terrae vocabitur (Id. LIV, 1-5; Galat. IV, 27).* Quis est qui dixit: *Videbam in visu noctis, et ecce cum nubibus coeli ut filius hominis erat veniens, et usque ad vetustum dierum pervenit, et in conspectu ejus praelatus est: et ipsi datus est principatus, et honor, et regnum; et omnes populi, tribus, et linguae ipsi servient: potestas ejus potestas perpetua, quae non transibit, et regnum ejus non corrumpetur (Dan. VII, 13, 14)?* Haec et alia multa atque manifesta de Christo et Ecclesia unde praedicta sunt, quae sic videmus impleta, et consonantibus evangelicis atque apostolicis Litteris etiam speramus implenda, si Spiritus Dei ante adventum Christi non fuit super terram; vel si a Prophetis Israel non est Christi praenuntiatus adventus, sicut hic desipit, qui Christum negando ante promissum, non habet unde asserat missum? Et merito, quia ipse quem praedicat, nec missus est, nec promissus: verus quippe non est, sed fictus.

13. Jam illud non miror, quod homo ineruditus de Prophetis Judaeorum existimat dictum, quod ait Apostolus, *Dixit quidam ex ipsis proprius eorum propheta, Cretenses semper mendaces, malae bestiae, ventres pigri; testimonium hoc verum est (Tit. I, 12, 13)*: ignorans dictum esse de quodam Epimenide, qui Cretensis fuit, in cujus libris hoc invenitur; qui homo inter Prophetas Dei non invenitur, nec ad illa eloquia Dei pertinet, quae Judaeis dicit credita, qui non mentitur. Ideo non commemoravit Apostolus nomen ejus, sicut solet commemorare Prophetas Dei aliquando dicens, *Sicut et David dicit (Rom. IV, 6); Isaias autem audet et dicit (Id. X, 20), Sicut et Osee dicit (Id. IX, 25)*: vel tacitis eorum nominibus, cum dicit, *Sicut scriptum est (Id. I, 17)*; et ea Scriptura intelligitur, in qua est auctoritas Dei: aut evidenter Deum dicere asserit, cum aliquod adhibet testimonium de Lege vel Prophetis Dei, quale est illud, *Bovi trituranti os non infrenabis. Numquid de bobus, inquit, cura est Deo? An propter nos Scriptura dicit (I Cor. IX, 9, 10)*? ostendens utique in eadem Scriptura Deum loqui. Vel illud: *Providens autem Scriptura, quia ex fide justificat gentes Deus, praenuntiavit Abrahae dicens, In semine tuo benedicentur omnes gentes (Galat. III, 8)*. Ipsam Scripturam pro Deo posuit, quia Dei est. Vel illud de Abraham, *In promissione, inquit, Dei non haesitavit incredulitate, sed confortatus est fide, dans gloriam Deo, et plenissime credens quia quae promisit, potens est et facere (Rom. IV, 20, 21)*. Contra quam divinam et apostolicam vocem, canis iste rabiosus oblatrans, ausus est dicere, Abraham Deo suo promittenti prolem non credidisse, ignorans illud quod ait, *Si*

mihi centum annos habenti nascetur filius (Gen. XVII, 17), admirantis esse gaudium, non diffidentiam dubitantis. Vel illud: Non potest excidere verbum Dei. Non enim omnes qui ex Israel, ii sunt Israel; neque quia sunt semen Abraham, omnes filii; sed in Isaac vocabitur tibi semen: hoc est, non ii qui filii carnis, hi filii Dei; sed filii promissionis deputantur in semen (Rom. IX, 6-8). Vel illud de Elia: Sed quid dicit illi responsum divinum? Reliqui mihi septem millia virorum, qui non curvaverunt genua ante Baal (Id. XI, 4). His atque huiusmodi attestationibus Dei boni et veri esse Scripturas illas, quas iste blasphemat, apostolica commendat auctoritas. Ubi autem etiam aliquid de auctoribus Gentium dicit Apostolus, non eos appellat Prophetas Dei, nec illarum scripturarum Deum dicit auctorem quamvis ibi aliqua vera reperiatur, sicut de isto Cretensi ait, Dixit quidam ex ipsis proprius eorum propheta, Cretenses semper mendaces (Tit. I, 12): non ergo Judaeorum proprius, sed Cretensium; quod utique ad hoc dictum est, ne Dei propheta putaretur. Et in Actibus Apostolorum cum loqueretur Atheniensibus, ait de Deo: In illo enim vivimus, et movemur, et sumus: sicut et quidam secundum vos dixerunt (Act. XVII, 28).

14. *Sed Apostolis, inquit, Dominus noster interrogantibus de Judaeorum Prophetis quid sentiri deberet, qui de adventu ejus aliquid cecinisse in praeteritum putabantur, commotus talia eos etiam nunc sentire, respondit: Dimisistis vivum qui ante vos est, et de mortuis fabulamini. Quid mirum (quandoquidem hoc testimonium de scripturis nescio quibus apocryphis protulit), si de Prophetis Dei talia confinxerunt haeretici, qui easdem litteras non accipiunt? Nam in Evangelio Dominus, quod non est apocryphum, sed in luce veritatis omnibus*

notum, etiam post resurrectionem discipulis in itinere comitatus, incipiens a Moyse, per omnes Prophetas, haec de se, quae facta fuerant, praedicta monstravit (**Luc. XXIV, 27**).

15. *De ipso, inquit, iterum arguit, ubi dicit: «Multi mihi dicent in illa die: Domine, in nomine tuo daemonia ejecimus, et in nomine tuo prophetavimus, et in nomine tuo virtutes multas fecimus. Et tunc dicam illis: Recedite a me, quoniam nunquam vos scivi, quia operati estis iniquitatem»* (**Matth. VII, 22, 23**). Absit ut ista de Prophetis sanctis, in quibus erat Moyses et caeteri, Dominus dixerit: sed dictum est de iis qui post ejus Evangelium praedicatum, in ejus nomine sibi loqui videntur, nescientes quid loquantur; in quibus et iste sibi locum periturus invenit.

16. Illud quoque ait dixisse Dominum: *Ego sum janua ovium: omnes alii quotquot ante me venerunt, fures sunt et latrones*. Non autem ita scriptum est: sed ita, *Omnes quotquot venerunt, fures sunt et latrones* (**Joan. X, 8**). Venisse quippe hoc loco intelligi voluit eos qui missi non fuissent: quos arguit etiam Jeremias, dicens, *Haec dicit Dominus de Prophetis qui prophetant in nomine meo, et ego non misi eos* (**Jerem. XIV, 15**). Illi autem quos insanus iste blasphematur, a Domino missi sunt, non sponte venerunt. Quos et Dominus per parabolam quidem, sed apertissima significatione declarat, ubi dicit: *Aliam parabolam audite. Homo erat paterfamilias, qui plantavit vineam, et sepem circumdedit ei, et fodit in ea torcular, et aedificavit turrim, et locavit eam agricolis, et peregre profectus est. Cum autem tempus fructuum appropinquasset, misit servos suos ad agricolas, ut acciperent fructus ejus. Et agricolae apprehensis servis ejus, alium ceciderunt, alium occiderunt, alium vero lapidaverunt. Iterum*

misit alios servos plures prioribus, et fecerunt illis similiter. Novissime autem misit ad eos filium suum, dicens: Verebuntur filium meum. Agricolaе autem videntes filium, dixerunt intra se: Hic est haeres, venite, occidamus eum, et habebimus haereditatem ejus. Et apprehensum ejecerunt eum foras extra vineam, et occiderunt. Cum ergo venerit Dominus vineae, quid faciet agricolis illis? Aiunt illi: Malos male perdet, et vineam suam locabit aliis agricolis, qui reddant ei fructus temporibus suis. Dicit illis Jesus: Nunquam legistis in Scripturis. Lapidem quem reprobaverunt aedificantes, hic factus est in caput anguli: a Domino factum est istud, et est mirabile in oculis nostris? Ideo dico vobis, quia auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus ejus (Matth. XXI, 33-43.). Quid hoc apertius? quid clarius? quid evidentius? Sed iste de illorum numero est, qui servos patrisfamilias hujus lapidaverunt. Hoc enim facit, non ictibus saxeis, sed maledictionibus duris. Nam et primitus in gente Judaeorum vineam Dei esse plantatam, missosque Prophetas ante ipsum esse Salvatoris adventum, parabola ista testatur. Et cum dicit, *Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus ejus;* quod regnum dicit, nisi quod sperabant, non quod acceperant, id est, vitae aeternae? Unde alibi dicit, *Scrutamini Scripturas, in quibus putatis vos vitam aeternam habere; ipsae testimonium perhibent de me: (Joan. V, 39):* et alibi, *Vae vobis legisperitis, qui tulistis clavem scientiae: ipsi non introistis, et eos qui introibant prohibuistis (Luc. XI, 52).* Istisne molibus testimoniorum non atteritur impudens vanitas? Quis hunc audit, nisi qui Scripturas sanctas non audit, aut tam male audit quam in eas iste caecus incurrit?

17. *Sed ait de eis Dominus, inquit, «Parentes vestri manna manducaverunt, et mortui sunt» (Joan. VI, 49): docens neminem ipsorum ad Dominum pertinuisse, quibus mors dominata est. Neminem plane, sed parentum illorum quibus talia loquebatur: parentes quippe infidelium, quos nisi infideles volebat intelligi? Unde alio loco dicit, *Vae vobis, Scribae et Pharisei hypocritae, qui aedificatis sepulcra Prophetarum, et ornatis monumenta justorum, et dicitis: Si fuissetis in diebus patrum nostrorum, non essemus socii eorum in sanguine Prophetarum. Itaque estis testimonio vobismetipsis, quia filii estis eorum qui Prophetas occiderunt.* Filios utique dixit imitatione sceleris, non propagine generis. Non enim quod ex illis secundum carnem nati erant, hoc eis esse poterat crimini; sed quod eis se similes infideli crudelitate monstrabant. Ideoque connectit, ac dicit: *Et vos implete mensuram patrum vestrorum. Serpentes, genimina viperarum, quomodo fugietis a judicio gehennae? Ideo ecce ego mitto ad vos Prophetas, et sapientes, et scribas, et ex illis occidetis et crucifigetis, et ex illis flagellabitis in Synagogis vestris, et persequemini de civitate in civitatem: ut veniat super vos omnis sanguis justus, qui effusus est super terram, a sanguine Abel justi usque ad sanguinem Zachariae filii Barachiae, quem occidistis inter templum et altare. Amen dico vobis, venient haec omnia super generationem istam (Matth. XXIII, 29-36).* Nempe constat, nempe manifestum est, imitando esse istos filios malorum, a quibus Prophetae sancti et justus, ab ipso Abel quem frater*

occidit, usque ad Zachariam quem isti occiderunt, persecutiones impiissimas et sceleratissimas pertulerunt. Nam quomodo super istos veniet illorum sanguis, qui longe ante vixerunt quam isti vel nascerentur, nisi quia unum genus, una conspersio, una massa est impiorum, imitatione sibimet connexorum? Simul etiam declaratur, in eodem populo fuisse justos atque Prophetas Dei, quorum isti, quibus haec loquitur Dominus, aedificabant sepulcra, ornabantque monumenta. Pejor ergo iste et immanior qui eos defunctos lingua maledica lacerat, quibus honorem etiam impii deferebant; et in animam suam crudeliter saeviens eos blasphemat, cum velit videri christianus, quos Prophetas et justos asserit Christus.

18. Jam vero quod adungere voluit sanctos Patriarchas, Abraham, Isaac, et Jacob, his de quibus Dominus ait, *Patres vestri manducaverunt manna in deserto, et mortui sunt*, quia et isti patres mortui sunt; utrum fraudulentus, an caecus sit potius judicandus, incertum est. Sed quodlibet eorum eligat, detestandus est. Hinc enim hoc ostendere voluit, quia Dominus commemoratis eisdem patribus, ait, *Non est Deus mortuorum, sed vivorum*: cum potius eos vivere dixerit. Adhibito quippe testimonio de Lege, ubi scriptum est, *Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob*; adjunxit, *Non est Deus mortuorum, sed vivorum*. Et adjecit, *Omnes enim illi vivunt* (**Matth. XXII, 32, et Luc. XX, 37, 38**): vita utique vera, qua justii vivunt, etiam quando corpore moriuntur. Sed quando haec diceret iste, si viveret?

19. In hanc sententiam vult accipi et quod ait Dominus ad Judaeos: *Neque me nostis, neque Patrem meum; sed nec verbum Dei habetis in vobis manens* (**Joan. VIII, 19**). Quod utique contrarium non est ei quod dixit: *Tulistis clavem*

scientiae; ipsi non introistis, et eos qui introibant prohibuistis (Luc. XI, 52). In semetipsis enim verbum Dei non habebant, sed habebant in Litteris quas legebant. Nam si haberent in semetipsis, et ipsi intrarent, et alios intrare permetterent. Non intrare autem est non intelligere. Ecce quare nec ipsum noverant, nec ejus Patrem; quia non intelligebant quod legebant: non quia Deum et Christum non praedicaverant, quos legebant. Hoc est ergo intrare, non esse contentum superficie litterae, sed ad interiora intelligentiae pervenire.

20. Argumentatur etiam de Joanne Baptista, quia Dominus ait, *In natis mulierum non exsurrexit major Joanne Baptista: qui autem minor est in regno coelorum, major est illo (Matth. XI, 11):* ita velut ratiocinando, tanquam Joannes non pertineat ad regnum coelorum, et ob hoc multo minus caeteri Prophetae illius populi, quibus major est Joannes. Haec autem verba Domini duobus modis possunt rectissime intelligi. Aut enim regnum coelorum appellavit eo loco Dominus quod nondum accepimus, et in quo nondum sumus; unde et in fine dicturus est, *Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum (Id. XXV, 34):* et quia ibi sunt sancti Angeli, quilibet in eis minor, major est utique quolibet sancto et justo, portante corpus quod corrumpitur et aggravat animam (**Sap. IX, 15**). Aut si regnum coelorum in ea sententia illic intelligi voluit, qua et in hoc tempore significatur Ecclesia, cujus filii sunt omnes ab institutione generis humani usque nunc, quotquot justii et sancti esse potuerunt; profecto se ipsum Dominus significavit, quia nascendi tempore minor erat Joanne, major autem divinitatis aeternitate et dominica potestate. Proinde secundum priorem expositionem ita distinguitur: *In natis*

mulierum nemo exsurrexit major Joanne Baptista: qui autem minor est in regno coelorum, ac deinde subinfertur, major illo est. Secundum hanc autem posteriorem ita: In natis mulierum nemo exsurrexit major Joanne Baptista: qui autem minor est, ac deinde subinfertur, in regno coelorum major illo est. Sed uterque intellectus quam congruit veritati, tam refellendae hujus sufficit vanitati. Sive enim quilibet Angelus caeteris minor, Joanne sit major, sive hic Dominus intelligatur, Joanne praecursore suo aetate minor, majestate major, nihil inde Prophetis caeteris derogatur. Potuerunt enim esse Joanni aliqui aequales, aliqui eo minores; nullus autem major, propter sententiam Domini: omnes tamen sancti, et justī, et boni.

/CAPUT VI.

21. *Sed Moyses, inquit, omnem spem futurae resurrectionis in hominibus exstinxit, qui mortalem esse animam pronuntiavit, qui eam esse sanguinem dixit. Deinde ratiocinando magnis viribus conatur ostendere, non esse animam sanguinem, et laborat in re manifesta, non intelligens Legem. Sic enim dictum est, Anima omnis carnis sanguis est (Levit. XVII, 14); quomodo dictum est, Petra erat Christus (I Cor. X, 4): non quia hoc erat, sed quia hinc significabatur. Non autem frustra Lex animam voluit significare per sanguinem, rem scilicet invisibilem per rem visibilem; nisi quia sanguis per venas omnes ab ipso corde diffusus, in nostro corpore plus caeteris humoribus principatur; ita ut ubicumque fuerit vulnus inflictum, non humor alius, sed ipse procedat: itaque anima,*

quia omnibus quibus constamus invisibiliter praevalet, illo melius significatur, quod omnibus quibus constamus visibilibus praevalet.

22. Illud autem quod Apostolus ait (nam et hoc testimonium iste posuit), *Caro et sanguis regnum Dei non possidebit*; non facit de anima, sed de resurrectione corporis quaestionem. Verum et ista duobus modis solvitur. Aut enim carnis et sanguinis nomine corruptionem carnis et sanguinis nuncupavit, quae in resurrectione non erit: aut carnem et sanguinem, homines ad omnes illecebras saecularium voluptatum carni et sanguini deditos, qui regnum Dei non possidebunt. Totus autem iste locus apostolici sermonis, ubi scriptum est, *Caro et sanguis regnum Dei non possidebit*, si consideretur diligentius, magis persuadebit corruptionem carnis sicut nunc est, his eum vocabulis appellare voluisse, atque ad exponendum quid diceret adjunxisse, *Neque corruptio incorruptionem possidebit*. Quia cum facta fuerit quae in resurrectione speratur illa mutatio, non utique remanebit ulla corruptio. Quamvis ergo et post resurrectionem Dominus dixerit discipulis suis, *Palpate, et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere* (**Luc. XXIV, 39**): tamen secundum substantiam caro erit, non secundum corruptionem, quae nunc carni hoc nomen imponit. Unde ait propheta, *Omnis caro fenum*. Numquid enim et Domini quam levavit in coelum? Quo ergo modo appellavit Propheta carnem, ubi ait, *Omnis caro fenum*; dicturus utique, *Fenum aruit* (**Isai. XL, 6, 7**): eo modo et Apostolus ait, *Caro et sanguis regnum Dei non possidebit*; quia non ibi erit corruptio, qua nunc sicut fenum natura carnis arescit. Non enim alia sententia est, *Neque*

corruptio incorruptionem possidebit: sed haec repetitio, sententiae superioris est expositio: ut quod ibi dictum est, *caro et sanguis*; hic intelligamus corruptionem, non substantiam carnis: et quod ibi dictum est, *regnum Dei*; hic intelligamus incorruptionem. Atque ita nihil aliud dictum putemus, *Caro et sanguis regnum Dei non possidebit*; quam si diceretur, *Corruptio incorruptionem non possidebit*: id est, corruptio carnis et sanguinis in illius regni incorruptione non erit, propter immutationem scilicet, de qua mox locutus adjunxit, *Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem* (**I Cor. XV, 50, 53**). Ita corruptio quae carnis et sanguinis nomine significata est, in regni illius incorruptione non erit: quia caro quae nunc corruptibilis est, tunc mutata incorruptibilis erit.

23. Moyses autem homo Dei si animam credidisset esse mortalem, quod utique credidisset si eam sanguinem, non significationis, sed proprietatis causa esse dixisset, non alio loco diceret: *Omnis qui tetigerit mortuum ab omni anima hominis, et mortuus fuerit, et non fuerit purificatus, tabernaculum Domini polluit: exteretur anima illa ex Israel; quoniam aqua aspersionis non est circumspersa super eum, immundus est, adhuc immunditia ejus in ipso est* (**Num. XIX, 13**). *Adhuc* utique dixit, etiam post mortem, quia non est purificatus: ubi praefiguratum lavacrum regenerationis intelligit, quod nunc accipiunt qui baptizantur in Christo, quisquis audit fideliter, *Si crederetis Moysi, crederetis et mihi; de me enim ille scripsit* (**Joan. V, 46**).

24. Quid autem mirum, si iste infelix a luce veritatis aversus, et ob hoc luci veritatis adversus, ea quae non intelligit in Novo Testamento, objicit Veteri Testamento? Sicut etiam illud de apostolo Paulo, ubi ait ad Corinthios: *Quod si ministratio mortis, in litteris formata lapideis, facta est in gloria, ita ut non possent filii Israel intendere in faciem Moysi, propter gloriam vultus ejus, quae destruitur; quare non magis ministratio spiritus erit in gloria? Nam si ministratio damnationis gloria est, multo magis ministratio justitiae abundabit in gloria. Etenim non glorificatum est in hac parte id quod declaratum est propter excellentem claritatem. Nam si id quod destruitur, in gloria est; multo magis illud quod manet, in gloria est.* Hoc modo iste posuit verba apostolica, nec a meliore interpretatione plurimum distat. Quia ergo dicta est *ministratio mortis in litteris formata lapideis*, hinc existimat quod morti ministraverit Moyses, id est, mortis auctori, maligno scilicet spiritui, quem mundi hujus iste opinatur auctorem: ignorans ministrationem mortis dictam Legem, secundum illud quod alibi dicit, *Littera occidit, spiritus autem vivificat (II Cor. III, 6-11)*. Lex enim quamvis justa et sancta et bona, praevaricatoribus intulit mortem, quos Dei gratia non adjuvit ad justitiam Legis implendam. Oportebat enim ut Testamento Vetere Lex imponeretur superbis, et de suae voluntatis virtute fidentibus, quae non daret justitiam, sed juberet; ac sic morte praevaricationis impliciti, ad gratiam confugerent, non jubentem tantummodo, sed juvantem, quae Novo Testamento est revelata. Hinc putant isti divinorum eloquiorum blasphematores, malam fuisse Legem quae data est per Moysen, quia dicta est *ministratio*

mortis in litteris figurata lapideis: non intuentes propter eos esse dictum, qui suo libero arbitrio Legem sufficere arbitrabantur, et spiritu gratiae non adjuti, rei praevaricationis sub ejusdem Legis littera tenebantur. Unde alibi dicit, *Lex iram operatur: ubi enim lex non est, nec praevaricatio* (**Rom. IV, 15**): hinc ostendens unde dixerit, *Lex iram operatur*. Neque enim ejus praevaricatio mala esset, nisi Lex ipsa bona esset.

25. Multum est et nimis longum colligere, quae in hanc sententiam beatus dicit Apostolus, Legem distinguens a gratia; eo quod sub illa elidantur elati, sub ista erigantur elisi; et quod illa in tantum bona sit ut bona jubeat, haec tantum ut bona conferat. Illa justitiae facit auditorem, ista factorem. Et ideo sub illa peccator, insuper etiam praevaricator amissa excusatione ignorantiae convictus jacet: sub ista vero et parcente et opitulante, nec qui mala est operatus exstinguitur, et ut bona operetur accenditur. Quid ergo est mirum, si illa dicta est *ministratio mortis*, ubi littera occidit, malum prohibendo quod fit, et bonum imperando quod non fit; ista vero dicta est *ministratio spiritus*, utique vivificantis, ut a praevaricationis morte surgamus, et justitiam non rei legamus in tabulis, sed liberi in cordibus et in moribus habeamus? Hoc est Testamentum Novum distans a Vetere; quia ibi vetus homo formidinis coarctatur angustiis, hic novus homo spatiat latitude charitatis.

26. Quod autem dictum est de ministro Veteris Testamenti Moyse, quod *non poterant intendere filii Israel in faciem ejus, propter gloriam vultus ejus*, signum erat quia in Lege Christum intellecturi non erant. Et ideo velamen inter faciem Moysi et ipsos positum erat, *ut non intenderent*, sicut

scriptum est, *filii Israel usque in finem* (**II Cor. III, 13**). Finis autem Legis quis est? Ad hoc non ego, sed Apostolus ipse respondeat: *Finis enim Legis, inquit, Christus, ad justitiam omni credenti* (**Rom. X, 4**). Finis perficiens, non interficiens. Finis quippe dicitur propter quem fiunt omnia quaecumque aliquo fiunt officio. Nam inter officium et finem hoc distat, quod officium est in eis quae facere debemus, finis propter quem facimus. Quia itaque illa omnia propter Christum fiebant, quem filii Israel in eis quae fiebant non intelligebant; hoc significabat velamen, quod eos usque in finem non sinebat intendere, id est, usque ad faciem Moysi, quae significabat Christum. Sed ideo dictum est quod evacuetur haec gloria, quia omnes umbrae significantes evacuantur, cum res quae significatur advenerit. Quemadmodum enim scientia quae nunc est, *evacuabitur*, sicut idem dicit apostolus, cum venerit illa quam dicit, *facie ad faciem* (**I Cor. XIII, 10, 12**): sic et ista quae in umbris tradita erant Judaeis in Vetere Testamento, necesse fuit evacuari revelatione Testamenti Novi.

27. Nec sane omnes in illo populo non intelligebant Christum per illas umbras Testamenti Veteris figuratum: neque enim haec ipse Moyses et caeteri Prophetæ non intelligebant, qui eum posteris praenuntiabant. Nam in ipsa Epistola ad Corinthios, ubi haec dicuntur, quae iste non intelligens posuit tanquam adversa et inimica Veteri Testamento, cur dicit, *Habentes autem eundem spiritum fidei, secundum quod scriptum est, Credidi, propter quod et locutus sum: et nos credimus, propter quod et loquimur* (**II Cor. IV, 13**)? Ubi enim scriptum est, *Credidi, propter quod et locutus sum* (**Psal. CXV, 10**)? Utique in Psalmis, ad illa Dei eloquia

pertinentibus, quae credita sunt Judaeis. *Eundem*, inquit, *spiritum fidei habentes*: quid est, *eundem*, nisi quem habebant etiam illi per quos haec ministrata sunt? Cur etiam in eadem Epistola de Lege testimonium posuit, cum praemisisset, *Ut vestra abundantia sit ad illorum inopiam, et illorum abundantia fiat in vestram inopiam, ut fiat aequalitas*; subjungens et dicens, *sicut scriptum est, Qui multum, non abundavit; et qui modicum, non defuit illi (II Cor. VIII, 14, 15)*? Cur eis importat Legis auctoritatem, quam dicit fuisse ministrationem mortis, si eo modo intellexit, quomodo ista pestis intelligit?

28. Atque ut omnes auferantur ambages, quonam modo et Lex ministratio mortis recte dicta sit, et tamen sancta et justa et bona sit, illud recolamus quod in Epistola positum est ad Romanos. Cum enim dixisset, *Ita ut serviamus in novitate spiritus, et non in vetustate litterae*; quae sententia simillima est illi quam iste non intelligens posuit: continuo prospexit istos futuros verbosos atque blasphemos, qui putaturi essent ex hoc Legem fuisse reprehensam; moxque subjunxit: *Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? Absit: sed peccatum non cognovi nisi per Legem. Nam concupiscentiam nesciebam, nisi Lex diceret, Non concupisces. Occasione autem accepta peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam. Sine Lege enim peccatum mortuum est. Ego autem vivebam aliquando sine Lege: adveniente autem mandato, peccatum revixit. Ego autem mortuus sum, et inventum est mihi mandatum quod erat in vitam, hoc esse in mortem. Peccatum enim occasione accepta per mandatum fefellit me, et per illud occidit. Itaque Lex quidem sancta, et mandatum sanctum et justum et bonum. Quod ergo bonum est,*

mihi factum est mors? Absit: sed peccatum ut appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem (Rom. VII, 6-13). Ecce quid est ministratio mortis; ecce quid est, Littera occidit (II Cor. III, 6): ecce quemadmodum Lex non est peccatum; et, mandatum erat in vitam; et, lex sancta, et mandatum sanctum et justum et bonum: et tamen quia de ipso bono interficitur inobediens anima, ubi Dei non adjuvat gratia, ministratio mortis facta est Lex in Veteri Testamento propter occidentem litteram; et ministratio vitae facta est gratia in novo Testamento propter vivificantem spiritum. Quod est autem, ministratio mortis et ministratio damnationis; hoc est, Occasione accepta peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam; hoc est, Adveniente mandato peccatum revixit; hoc est, Inventum est mihi mandatum quod erat in vitam, hoc esse in mortem; hoc est, Occasione accepta peccatum per mandatum fefellit me, et per illud occidit; hoc est, Lex subintravit, ut abundaret delictum (Rom. V, 20); hoc est, Lex iram operatur (Id. IV, 15); hoc est, Virtus peccati Lex (I Cor. XV, 56). Prohibitio enim peccati quod est Lex, auget profecto desiderium peccandi: quod non exstinguitur, nisi contrario desiderio recte faciendi, ubi fides per dilectionem operatur (Galat. V, 6). Hoc autem non praestat littera jubens, sed spiritus juvans: non Lex ergo, sed gratia; non Vetus Testamentum in servitutem generans, quod est Agar, sed Novum in quo non sunt ancillae filii, sed liberae, qua libertate Christus nos liberavit (Id. IV, 24, 31). Et tamen Lex sancta est, et mandatum sanctum et justum et bonum. Per hoc mandatum sanctum et justum et bonum, in his qui non habent spiritum Christi operatur peccatum omnem concupiscentiam. Qualem se fuisse in Vetere Testamento etiam ipse Apostolus ostendens, Occasione, inquit, accepta

peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam. Per quod mandatum, nisi quod ait, *Concupiscentiam nesciebam, nisi Lex diceret, Non concupisces?* Numquid malum est non concupiscere? Imo maxime bonum . Bona est ergo Lex quae hoc dicit: sed ubi non adest vivificans spiritus, haec ipsa Lex quae bonum dicit , occidit: quia peccati virtus est, cum per illam operatur omnem concupiscentiam, inflammando prohibitionem ; quod non exstinguitur per jubentem litteram timore poenae, sed per juvantem spiritum dilectione justitiae. Ideo ait, *Peccatum ut appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem.* Non enim ait, Per malum; sed, *per bonum.* Hic evigilent, si possunt, qui Legem Dei atque ejus ministrum Moysen caeco et furioso corde reprehendunt. Ideo quippe est ministratio mortis, quia peccatum per bonum operatum est mortem: ideo est ministratio damnationis, quia peccatum per bonum operatum est damnationem.

29. Non autem omnes qui Christiani appellantur, ad Christum transeunt: sed quibus aufertur velamen, quod in lectione Veteris Testamenti manet. Qui enim sunt in Vetere Testamento, impediens velamine nec Vetus intelligunt, nec Novum: qui autem transeunt ad Christum, remoto velamine per Novum, intelligunt et Vetus et Novum (**II Cor. III, 14-16**). Utinam et isti caeci oppugnatores Legis et Prophetarum, sic transeant ad Christum, ut non sint in eis in quibus obvelatum est et ipsum Evangelium. In his enim qui pereunt, esse obvelatum ait Apostolus, *In quibus Deus saeculi hujus excaecavit mentes infidelium, ut non fulgeat illuminatio Evangelii gloriae Christi, qui est imago Dei (Id. IV, 4).* Ubi miser iste Deum saeculi hujus vult intelligi malum: tanquam

illi servierit Moyses in Vetere Testamento, quasi hoc Apostolus dixerit. Ubi si necesse esset intelligi Deum saeculi hujus, deum impiorum, hoc est, diabolum; *quoniam omnes dii gentium daemonia*, et utique multo maxime princeps daemoniorum: non mirum esset, quandoquidem quorumdam deus etiam venter est dictus: ait enim Apostolus, *quorum deus venter est* (**Philipp. III, 19**); nec ideo deus venter est. Ita si potest dici deus hujus saeculi diabolum, non ideo diabolum deus est; quia nec daemonia sunt dii, quamvis dii gentium sint daemonia (**Psal. XCV, 5**). Potest quippe saeculum in malo intelligi: unde dicit apostolus Petrus, *Eripite vos de praesenti saeculo maligno* (**II Petr. I, 4**). Sed cum alter pateat intellectus, quid necesse est hic diabolum putare significatum, ac non potius Deum verum, justum et bonum, qui excaecaverit mentes infidelium saeculi hujus: ut non hic distinguatur, *in quibus Deus saeculi hujus*, ac deinde subinferatur, *excaecavit mentes infidelium*; sed ita potius, *in quibus Deus*, ac deinde subinferatur, *saeculi hujus excaecavit mentes infidelium*, hoc est infidelium saeculi hujus mentes excaecavit.

/CAPUT VIII.

30. Sed istis non placet ut Deus bonus mentes excaecet aliquorum. Non enim attendunt Salvatoris verba dicentis: *In judicium ego in hunc mundum veni, ut qui non vident, videant; et qui vident, caeci fiant* (**Joan. IX, 39**). Ille igitur qui secundum apostolicam sententiam, *cujus vult miseretur, et quem vult obdurat*, procul dubio quem vult illuminat, et quem vult excaecat. Sed non est iniquitas apud Deum (**Rom. IX, 18**,

14), cui dicit Ecclesia: *Misericordiam et iudicium cantabo tibi, Domine* (Psal. C, 1). Illuminat ergo misericordia, excaecat iudicio, utique aequissimo, etsi occultissimo. *Inscrutabilia enim sunt iudicia ejus* (Rom. XI, 33). Cui tamen dicitur: *Sedisti super thronum, qui iudicas aequitatem* (Psal. IX, 5).

31. Huic Deo servivit Moyses, caeterique Prophetae, quos justos sine dubio Dominus ipse testatur. Horum quippe Judaei sepulcra construebant, et monumenta ornabant, quibus dicit: *Aedificatis sepulcra Prophetarum, et ornatis monumenta justorum* (Matth. XXIII, 29). Sed illi omnes, etsi pro temporis dispensatione Veteris Testamenti ministrabant figuris, ad Novum tamen Testamentum, quamvis nondum revelatum, per gratiam Dei pertinebant, ad quod pertinebat Abraham. Hinc quippe isti, si remoto velamine legerent, intelligerent ita non esse inimicum Evangelium Legi quae data est per Moysen, sicut inter se non sunt inimici Abraham et ipse Moyses: quos utique et isti eundem coluisse confitentur Deum, quamvis eum sic blasphemant, ut eum Deum negent. Et tamen Apostolus promissiones, quae factae sunt Abrahae, quia Novum Testamentum significabant, sic opponit Legi per Moysen datae, ut haec duo inter se inimica videantur. Quid enim aliud ad Romanos dicit? *Non enim per Legem promissio Abrahae aut semini ejus, ut haeres esset mundi, sed per justitiam fidei. Si enim qui per Legem, haeredes sunt; exinanita est fides, et evacuata est promissio. Lex enim iram operatur. Ubi enim Lex non est, nec praevaricatio* (Rom. IV, 13-15). Attendant quemadmodum sic disputat, veluti contra Legem, ut ex priore illa quae facta est ad Abraham promissione convincat, quod non sint haeredes ex Lege

quicumque sint haeredes Dei, sed ex promissione. Itemque ad Galatas: *Fratres, inquit, secundum hominem dico; tamen hominis confirmatum testamentum nemo irritum facit, aut superordinat. Abrahae dictae sunt promissiones et semini ejus. Non dicit, Et seminibus, tanquam in multis; sed tanquam in uno, Et semini tuo, quod est Christus. Hoc autem dico, testamentum confirmatum a Deo, quae post quadringentos et triginta annos facta est Lex, non infirmat ad evacuandam promissionem. Si enim ex Lege haereditas, jam non ex promissione. Abrahae autem per repromissionem donavit Deus. Quid ergo Lex? Transgressionis gratia proposita est, donec veniret semen cui promissum est (Galat. III, 15-19).* Nescio utrum isti qui Legem non intelligentes criminantur, inveniant aliquid ex Evangelio vel ex apostolicis Litteris, quod ita videatur eidem Legi adversum esse atque contrarium, quemadmodum hoc videtur, quod ex promissionibus quae Abrahae factae sunt opponit Apostolus. Si ergo legem oderunt, Abraham diligant.

/CAPUT IX.

32. Sed nec hoc volunt. Nam et ipsi patri gentium, ad quem promissiones factas nunc in omnibus gentibus videmus impleri, crimen fornicationis objiciunt. Iste quippe procul dubio cui respondemus, ex illis se esse manifestat, de quibus praedictum est Apostolo dicente: *Spiritus autem manifeste dicit quia in novissimis temporibus recedent quidam a fide, attendentes spiritibus seductoribus et doctrinis daemoniorum in hypocrisi mendaciloquorum, cauteriatam habentes*

conscientiam suam, prohibentes nubere (I Tim. IV, 1-3). Non enim reperitur Abraham aliquo se contaminasse adulterio: quoniam non lubrico libidinis amavit ancillam; sed ab uxore accepit, quando uxor ejus fecit de jure suo quod voluit, volens habere filios de marito suo, quamvis ex utero alieno (**Gen. XVI, 2-4**): ubi nulla omnino lasciviendi, sed sola cogitata est causa generandi. Iste autem Abrahae, etiam usque ad decrepitam senectutem, fornicationis objicit crimen, profecto quia et post mortem Sarae alteram duxit (**Id. XXV, 1**). Ubi etsi nullum intelligeretur rei abditae sacramentum, propter hoc solum id facere debuit Abraham, ne putarent haeretici adversus Apostolum, quibus etiam Tertullianus astipulator assistit, post uxoris mortem, crimen esse ducere uxorem. Sed sicut sibi iste videtur invenire in apostolicis Litteris, quae dicat contra Legem per Moysen datam, vel contra Testamentum Vetus; inveniat et aliquid adversum Abraham, quod ex evangelicis Litteris sonare videatur: omnino non inveniet. Ubicumque ille nominatur in libris Testamenti Novi, cum honore debito nominatur: ita ut Judaeis diceret ipse Dominus, *Si filii Abrahae estis, facta Abrahae facite (Joan. VIII, 39)*. Ac per hoc iste qui blasphemat Abraham, Christum profecto blasphemat, qui tale testimonium perhibet Abrahae.

33. Sed dicat, si potest, quam personam illarum quinque gerebat Apostolus, cum sic praedicaret Abraham? Si enim eis qui sine Lege fuerant, factus erat quasi esset et ipse sine Lege, illi Abraham non noverant. Ergo aliquem principem, sive Romanorum, sive Graecorum, sive aliquem philosophorum debuit invenire quem talibus praedicaret; ut eis, sicut huic placet, talem se quales ipsi erant fingendo, congrueret: non Abraham nescio quem alienigenam patrem gentis Hebraeae,

longe ab eorum moribus, longe ab eorum ritibus, longe ab eorum cognationibus alienum. Si autem Judaeis tanquam Judaeus factus erat, aut eis qui sub Lege erant tanquam esset et ipse sub Lege, utquid dicebat non esse haeredes ex Lege? utquid dicebat, *Lex iram operatur?* utquid dicebat, *Lex praevaricationis gratia posita est?* quod aequo animo ferre non possent qui gloriabantur in Lege. Quod si ut infirmus loquebatur infirmis, et sic eos, ut fallacibus placet, fallendo lactabat, cur eos ab umbris veteribus, in quibus infirmi quiescebant, sic proturbabat, ut diceret: *Ecce ego Paulus dico vobis, quia si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit (Galat. V, 2)?* Si autem in illa persona quinta perfectis sapientiam loquebatur, quales solos iste dignos putat quos non fallat Apostolus; quare a contrario vult esse ipse perfectus, ut blasphemet Abraham, quem sic perfectis laudat Apostolus, maxime in illis duobus filiis ejus, uno de ancilla, alio de libera? Si displicet illi cum Ismaele Testamentum Vetus, cum Isaac placeat Testamentum Novum.

34. An et contra Apostolum propositurus est cathedram pestilentiae, et disputaturus de qualitate figurarum, atque dicturus non eum debuisse figuras rerum honestarum de rebus turpibus ducere? Res enim turpis huic videtur, etiam cum ipsa Sara concubitus conjugalis, quam liberam matrem nostram aeternam Jerusalem significare testatur Doctor Gentium (**Galat. IV, 22-26**), quamvis narium rugas et frontis obducat, et crispato vultu hanc parabolam exhorreat doctor pestilentium: et multo amplius et aspernabilius, quando audit eundem Gentium doctorem, quod scriptum est de masculo et femina, *Erunt duo in carne una*; addere et dicere, *Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico in*

Christo et in Ecclesia (Ephes. V, 31, 32). Itane vero ubi essent cognoscenda tantae rei sacramenta, id est, sacra signa, et in re pudenda, atque in eis verbis quibus verecundia debetur, cognosci non debuisse nec dici, homo iste sciebat, et beatus Apostolus nesciebat? Eat plane iste retro cum suis similibus sociis, qui dixerunt, *Durus est hic sermo; quis eum potest audire (Joan. VI, 61)?* Nos autem audiamus, et intelligamus duo Testamenta in duobus filiis Abrahae, duabusque mulieribus ejus commixtione fetatis: sicut duos in carne una, Christum et Ecclesiam, istis nolentibus, sine ulla obscoenitate cognoscimus: sicut mediatorem Dei et hominum hominem Christum Jesum (**I Tim. II, 5**), carnem suam nobis manducandam bibendumque sanguinem dantem, fidei corde atque ore suscipimus; quamvis horribilius videatur humanam carnem manducare quam perimere, et humanum sanguinem potare quam fundere: atque in omnibus sanctis Scripturis, secundum sanae fidei regulam figurate dictum vel factum si quid exponitur, de quibuslibet rebus et verbis quae sacris paginis continentur, expositio illa ducatur, non aspernanter, sed sapienter audiamus; et relinquamus istum inania garrientem, et nesciendo quid loquatur, quadam, si dici potest, imperita peritia de figurarum qualitate tractantem. Qui cum dicit rebus congruis non contrariis aliquid esse significandum, potest vanus dicere, semper Deum lucido auro, nunquam nigro atramento scribi oportere: quoniam *Deus lux est, et tenebrae in eo non sunt ullae (I Joan. I, 5)*. Homo est enim, qui putat Apostolum, ut congrueret infirmis et imperfectis, multa falsa et improbanda dixisse, quia testimoniis quae de Lege ac Prophetis ponit, quam venerabiliter Scripturas illas accipiat per Epistolas ejus apparet. Nec cogitat tam perverso sensu posse defendi etiam illa quae in veteribus Dei Libris

immundus atque impius quasi pius et mundus horrescit. Nam si ei quispiam dicat similis ejus, Ea quae te offendunt in Lege ac Prophetis falsa sunt, sed propter infirmos et imperfectos sic ea Spiritus sanctus poni voluit: quid pari suo vano contra hoc respondeat non habebit. Convincitur enim regula falsa, sed sua; nec sapientis ac docti, sed stulti, sicut ipse est, atque ineruditi manu, suo tamen gladio jugulatur.

/CAPUT X.

35. Post haec sane sacrilegi et vani hominis sacrilega vaniloquia, quibus me respondisse sufficienter existimo: hoc est, de initio Geneseos; de lucis fabrica; de die vel sole; de causa constituendi hominem; de peccato Adae; de fabrica hominis; de persuasu serpentis; de maledicto in homine, et de vitae arbore; de poenitentia Dei; de diluvio; de arcu in nubibus; de induratione cordis Pharaonis; de spiritu mendacii secundum Michaeam prophetam; de testimonio Isaiae prophetae, propter quod ait: *Filios genui et exaltavi*: quibus rursum dicit, *Filii scelesti, semen pessimum*: et quod item apud eum scriptum esse dixit, *Ego sum Deus faciens bona et creans mala*: de perditione populi, mandato Moysi, de maledicto quod turpe existimat; de Dei, quam putat, confessa crudelitate; de studio quod putat malitiae, juxta David regem; de eo quod scriptum est, *Poenitet me quod constituerim Saül in regem*: de spiritu Moysi, cujus Scripturas putat dixisse Apostolum fabulas aniles; de qualitate figurarum; de Abraham; de filiis Heli sacerdotis; de sacrificiis, quae putat non nisi daemonibus exhiberi; de Prophetis Dei, quos putat

ante adventum Domini non fuisse; de eo quod in Lege positum est, sanguinem esse animam; de Deo cui Moyses servivit, quem putat Deum verum non fuisse; de varietate personarum, in quibus putat Apostolum locutum esse fallaciter. Quae omnia non hoc ordine persecutus sum, qui est in libro ejus; sed sicut nostrae disputationis sibimet connexa series postulavit.

/CAPUT XI.

36. Post haec ergo omnia titulum posuit, ita se habentem: *Discretio spirituum malignitatis et bonitatis* . Et coepit contrariis inter se brevibus crebrisque sententiis laudare Christum, et accusare Legis Deum, hoc modo, velut eum ad quem scribebat exhortans: *Quare igitur, frater, inquit, recedentes ab iniquitate praeteriti erroris, intendamus Christum verum ac summum Deum, non hujus saeculi principem et mundi factorem, in quo nos peregrinari saepissime declaratum est. Intendamus, inquam, illum pium ac mitem, qui nos suae cognationis ostendens, mundi lumen vocavit: non illum qui secundum scripturas Judaicas terrenum nobis initium assignans, in terra nobis finem indixit. Intendamus illum qui nos fratres appellans, vigilare ac divina sapere persuasit: non illum qui nec dignoscentiae quidem sensum habere permisit.* Atque hoc modo caetera multa contexuit.

37. Cui loco libri ejus ita respondendum putavi, ut etiam ego vos exhortarer: Intendamus Christum verum et summum

Deum, veri et summi Dei unicum Filium, non hujus saeculi malignum principem, sed tamen mundi, hoc est, coeli terraeque factorem, qui nos tanquam peregrinos vitam temporalem in hac agere mortalitate praecepit. Intendamus, inquam, illum misericordem ac mitem, qui nos fratres suos fecit gratia, non natura. Ipse est enim, non alius, sicut hic putat, qui secundum Scripturas terrenum nobis corpus, animam vero flatu dedit, utrumque faciens, non eorum aliquid gignens. Qui nos vigilare ac divina sapere jussit et fecit. Ipse est enim, non alius, sicut hic putat, qui dignoscentiam boni ac mali ne peccando experiremur, admonuit. Qui nos ad immortalitatem vocans, coelestia nobis regna promisit. Ipse est enim, non alius, sicut hic putat, qui nos post peccatum reos, ab aeternae vitae felicitate secrevit, et terreno labore punivit. Qui nos, non sicut iste dicit, nihil ignorare, sed utilia scire praecepit: nec sicut iste sentit atque a veritate dissentit, scientiam damnavit in nobis, quae fit sapiendo justitiam, sed quae fit experiendo peccatum. Qui nos quod errore moriebamur miseratus est. Ipse est enim, non alius, sicut hic putat, qui nos morti, non ex quo sapere coepimus, quod iste ait, sed ex quo deliquimus, destinavit. Qui nos proprias facultates hortatur spernere, imo vero loco tutiore recondere (**Matth. VI, 19, 20**): cum ipse sit, non alius, ut hic putat, qui se non tantum coelestium, verum etiam terrenorum Dominum ostendens, ea quae impii possidebant, exspoliatione plectendi, suos, quibus hoc pro tempore congruebat, auferre atque habere, sive jussit, sive permisit. Qui donat delicta conversis: cum ipse sit, non alius, ut hic putat, qui in tertiam et quartam progeniem retribuit digna perversis. Qui non omnium, sicut iste ait, sed eorum quos ante praescivit et praedestinavit, delicta dimittit. Ipse est autem,

non alius, sicut hic putat, qui delicta quorundam, ad poenalem animi dolorem terroremque majorem, etiam illorum qui ea non admiserant, non spiritualibus, sed corporalibus mortibus vindicavit, ut conditio mortalium qua fuerant post paululum morituri, etiam isto modo serviret Dei providentiae, et in usum cederet disciplinae. Qui nos non in totum irasci prohibuit, quandoquidem et ipse iratus est ubi oportuit: sed irasci et non peccare praecepit. Ipse est autem, non alius, non qui vindicandi causas, sicut iste affirmat, inquit; sed vindicandas causas, quando ipse novit, advertit. Qui nos, ne quando juraremus, monuit: ut quoniam falli possumus, longe simus a perjurio non jurando. Ipse est autem, non alius, ut hic putat, qui suae sententiae veritatem ad incredulos increpandos, ubi opus esse judicavit, etiam jurando firmavit. Sicut autem homo jurans adhibet testem Deum, ita se ipsum Deus. Qui nos in fide verbi veri stare jussit. Ipse est enim, non alius, sicut hic putat, non qui voluntatem suam, sicut iste blasphematur, sed qui res quas voluit, non mutata voluntate mutavit. Qui nos viam veritatis docuit. Ipse est enim et Deus Prophetarum, qui nunquam, sicut iste calumniatur, falsis promissionibus suos decipit. Qui nos irreprehensibiles esse mandavit. Ipse est enim et Deus Prophetarum, qui nunquam, sicut iste criminatur, se ipse reprehendit, nec eum sicut hominem quidquam poenituit: sed rerum futurarum mutationem, quas se mutaturum sine ulla sui mutatione ab aeternitate praescivit, velut humana hominibus locutione praedixit. Qui nobis iram Dei metuendam et in Evangelio commendavit. Ipse est enim et Prophetarum Deus, qui non sui animi perturbationem, sed justam severamque vindictam, irae vel indignationis nomine nuncupavit. Qui alterum ab altero non utcumque laedi, sed injuria laedi noluit. Ipse est enim et Prophetarum Deus, qui

sive per homines, sive per Angelos sanctos, etiam temporalibus corporum mortibus, quos voluit, utiliter aut multavit, aut terruit. Qui docuit ad concupiscendum non videndam esse mulierem (**Matth. V, 28**). Ipse est enim qui et in Lege dixit, *Non concupisces* (**Exod. XX, 17**): nec, sicut iste criminatur, indixit septenas singulis nuptias, sed propagandi causa connubia casta permisit. Patres autem filiarum maritos non solum ipse non fecit; verum etiam ne fieret, sicut alia incesta, prohibuit. Qui nos secundum interiorem renovationem in spiritu mentis, nec masculos in se, nec feminas esse docuit; et sicut Angelos in aeternum secum futuros esse promisit. Ipse est enim et Prophetarum Deus, qui masculum et feminam propagandi generis causa nuptiali castitate conjunxit; et secundas nuptias, quae in Novo quoque Testamento permittuntur, licitas esse monstravit. Uxores autem fratrum, sed sine filiis defunctorum, ad excitandam defuncti posteritatem, non libidinis, sed pietatis affectu, in matrimonium sibi copulare praecepit: patres vero filiarum conjugiiis misceri omnino prohibuit. Qui nos super omne genus serpentum calcare spiritualiter jussit. Ipse est enim et Prophetarum Deus, qui populo infideli ad significanda peccata, quorum veneno invisibiliter moriebantur, visibiles serpentes quibus admonerentur, immisit; et plaga emendatoria mortes animarum, mortibus corporum figuravit. Qui dixit, *Date eleemosynam; et ecce omnia munda sunt vobis* (**Luc. XI, 41**). Ipse est enim et Prophetarum Deus, qui talia etiam Prophetarum voce mandavit. Nec sibi voluit primogenitos hominum filios immolari, sed consecrari: significans primogenitum a mortuis, in quo oportebat omnes a morte perpetua liberari. Qui corruptilibus cibis incorruptibiles anteposuit. Ipse est enim et Prophetarum Deus,

qui sacrificia quibus non indiguit, ad significandum verum sacrificium, in umbris futurorum praecedere voluit; et disciplinae severitate mortibus corporum, longe mitioribus quam sunt aeterna supplicia gehennarum, perpetrata sacrilegia vindicavit. Qui terrenas divitias, non sicut iste dicit, damnari iussit, sed spirituales coelestesque praeposuit. Ipse est enim et Prophetarum Deus, qui facit et divites benignissime largiendo, et pauperes justissime vel non dando, vel auferendo. Qui nos pro inimicis orare iussit. Ipse est enim et Prophetarum Deus, qui filios parentum manibus immolari sibi, ut iste criminatur, non solum nunquam voluit, verum etiam ne id fieret, in Lege constituit. Qui sine acceptione personarum benefaciendum omnibus intimavit. Ipse est enim et Prophetarum Deus, qui quando sine discretione aetatis aut sexus occidi homines iussit, unde scit iste vel quisquam quid eis post mortem bonae compensationis attribuit, quorum mortibus viventes aut emendavit aut terruit? Qui nos aequo animo injurias sustinere et donare praecepit. Ipse est enim et Prophetarum Deus, qui oculum pro oculo, dentem pro dente, modum posuit poenae, ne quisquam sibi amplius putaret deberi vindictae, quam pertulisset injuriae. Et hoc ideo, quia de sapientia Dei dictum est, quod Legem et misericordiam in lingua portet. Nec per misericordiam debita debitoribus nostris scienter dimitteremus, nisi per Legem ipsa debita discernereamus. Qui in tanta potestate se humilians ad convertendos nos factus homo, cum hominibus est locutus. Ipse est enim et Deus Prophetarum, qui cum primis patribus est locutus: ideo praeter se dicens non esse alium Deum, quia etiam summa Trinitas, manente personarum discretione unus est Deus. Qui Apostolis suis ut gratis darent quae gratis acceperant, iussit: ad sustentationem tamen suam nec aliam tunicam secum ferre

ideo constituit, quia secutus adjunxit, *Dignus est enim operarius mercede sua* (**Matth. X, 8-10**); ut qui Evangelium annuntiabant, ex Evangelio viverent (**I Cor. IX, 14**): Deo tamen munera offerenda esse monstravit, qui nullius indiget, et munera sumendo plus confert. Ipse est enim et Prophetarum Deus, qui et munera suos accipere vetat, quibus excaecantur oculi judicantium; et munera ipse, quamvis non egeat, accipit, ut pietate faciat opulentas animas offerentium. Qui sabbatis hominem curavit, ostendens jam esse tempus, ut secundum prophetiam Cantici canticorum aspiraret dies, et removerentur umbrae (**Cant. II, 17**). Ipse est enim et Prophetarum Deus, qui hominem ligna sabbatis colligentem, quia nondum duorum Testamentorum tempora distinguebat, sed Legem Dei contumaci et impia mente contempserat, lapidandum esse mandavit; ejusque corporali morte (quam post paululum omni homini quis dubitet adfuturam?) sanxit timore obedientiam caeteris profuturam. Qui propter salvandos homines se venisse dixit. Ipse est enim et Prophetarum Deus, qui justo judicio quos vult obdurat: sicut in Evangelio, *Venit in judicium, non solum ut qui non vident, videant; sed etiam ut qui vident, caeci fiant* (**Joan. IX, 39**). Qui mandata vitae perpetuae nobis dedit. Ipse est enim et Prophetarum Deus, qui mandata sancta et justa et bona, superbis tamen, non de ipsius gratia, sed de sua virtute fidentibus, non quibus viverent, sed quibus morerentur, ut convincerentur dedit. Sicut Apostoli, dicente uno ipsorum, *bonus odor Christi* erant, et *in his qui salvi fiebant, et in his qui peribant; aliis quidem odor vitae in vitam, aliis odor mortis in mortem* (**II Cor. II, 15, 16**). Qui vitiatorum salus apparuit, dans incessum claudis, linguam mutis, auditum surdis, lumen caecis. Ipse est enim et Prophetarum Deus, qui eadem vitia non solum

misericordissime sanat, verum etiam justissime importat. Neque enim debet eum quisquam non minus impia vanitate Christo putare contrarium, et istum bonum dicere, Christum autem malum; eo quod iste in virga Aaron aridum lignum, et nulla radice subnixum, florem ferre fecit et fructum; Christus autem arborem maledicto arefecit, quia nihil in ea pomorum, quorum nondum erat tempus, invenit.

/CAPUT XII.

38. Dicens autem alium esse pacis et charitatis patrem, alium belli et furoris auctorem; illum volens intelligi Christum, hunc autem Legis et Prophetarum Deum: potest vanus dicere ipsum Christum sibi esse contrarium, aut duos fuisse, non unum, inter se scilicet repugnantes; alium qui dixit, *Pacem do vobis* (**Joan. XIV, 27**); et alium qui dixit, *Non veni pacem mittere in terram, sed gladium* (**Matth. X, 34**): maxime quia displicet ei res aliquas bonas malarum nominibus figurari. Quod vero alium dicit esse incestus et adulteriorum conscius, alium vero pudicae castitatis et sanctimoniae dominum: illum diabolum intelligat; Prophetarum autem Deum noverit non minus castitatis et sanctimoniae dominum esse quam Christum: quia Deus Apostolorum idem ipse et Prophetarum, priorum illis tempore, sed fide sociorum; ipse est Deus in utroque Testamento justis actus et piarum orationum, ipse est in utroque auctor religiosorum sacrificiorum.

39. Videte sane unde probare voluerit humanorum corporum vitia, non ad Deum auctorem, sed potius ad diabolum

pertinere: quia Dominus ait in Evangelio, de muliere quam sanam fecit, quod eam satanas alligaverat decem et octo annos; propter quod erat incurva, nec se erigere poterat (**Luc. XIII, 11-16**): quasi satanas, cum habeat semper cupiditatem nocendi, nocere cuiquam possit, nisi ab Omnipotente acceperit potestatem. Nam quid aliud, non solum in libro Job, quem profecto iste non accipit, sed magis in ipso Evangelio declaratum est, ubi spiritus immundi nec in porcos irent, nisi hoc illis benignus ipse Salvator petentibus, quos certe in abyssum posset relegare, concederet (**Matth. VIII, 31, 32**): rem necessariam docere nos volens, ut scilicet noverimus multo minus eos posse sua potestate nocere hominibus, qui nec pecoribus qualibuscumque potuerunt? Hanc autem potestatem Deus bonus occulta nobis justitia dare potest, injuste non potest.

40. Deinde quod de Antichristi adventu et elatione impia dixit Apostolus, vult iste ad hoc trahere, ut ipsum intelligamus Prophetarum Deum: unde potius vincitur illud Dei esse templum, ubi hominem peccati, filium interitus, extollentem se super omnem Deum, et super omne quod colitur, Apostolus sessurum esse dixit (**II Thess. II, 3, 4**). Deus enim verus est, in cujus templo falsus ille sessurus est: ad quem pertinet etiam iste, qui sub nomine Christi, quod est nomen Dei, hoc est, christianum se videri volens, superextollitur contra Christum; seque ostendit antichristum, non unum illum majorem caeteris, sed ex his aliquem de quibus dicit Joannes evangelista, *Nunc antichristi multi facti sunt* (**I Joan. II, 18**). Eos enim dicebat haereticos, qui temporibus Apostolorum esse jam coeperant. Hi autem coeperunt esse post ascensionem duntaxat in coelum Domini Jesu Christi, ab illo

Simone mago, quem legimus in Actibus Apostolorum baptizatum (**Act. VIII, 13**). Post hunc autem fuerunt nonnulli discipuli ejus, in eadem impietate posteriores prioribus succedentes: quorum in successione quartus exstitit Basilides, qui primus apertius ausus est dicere, Deum quem gens Judaea coluit, non fuisse verum deum. Post istos fuit quidam etiam Carpocrates, qui negavit istum visibilem mundum a summo Deo creatum, sed a quibusdam virtutibus daemoniorum: negans etiam Legem quae per Moysen data est, Deum dedisse. Cerdon postea surrexit, qui primus invenitur dixisse duos deos, unum bonum, et alterum malum, longe antequam haeresis Manichaeorum emersisset, quorum in hoc furioso deliramento error est notior. Hujus Cerdonis Marcion discipulus fuit. Apelles quoque talia docuit. Fuerunt etiam a quodam Patricio nonnulli Patriciani, vel sunt, similiter adversantes divinis veteribus Libris. Hi omnes apertissime contra Deum sentiunt Legis et Prophetarum, hoc est, Deum verum, a quo factus est mundus. De aliqua istorum haeresi est iste: nam non eum puto esse Manichaeum.

41. Sed cujuslibet sit haeretici erroris, vel ipse, vel Fabricius nescio quis, cujus se gloriatur esse discipulum, quantum ad hunc librum attinet quem misistis, satis ei puto esse responsum. Ea quippe furoris ejus dejecta sunt robora, ex quibus omnes, quas in eo volumine scripsit, blasphemiae pullularunt, impiissimis in Deum maledictis atque conviciis varia loquacitate frondentes. Quarum omnes singillatim ramos ferire, nimis longum fuit: sed radices ipsae fuerant amputandae. Si autem recenseatis quae contra Faustum manichaeum scripsimus, et contra Adimantum, qui Manichaei sectator cum ille viveret fuisse jactatur, multa reperietis quae

adversus istum pariter valeant. Et fortasse si illa legerentur, vel non omnino, vel non multum necessarium fuisset haec scribere.

42. Sane post finem libri, in quo fine paucitatem hominum in suo errore commendat, quia videlicet paucorum est sapientia: quod omnibus haereticis adversariis Ecclesiae catholicae, quae per omnes terras copiosa fertilitate diffunditur, in sua cuique propria vanitate commune est; omnes enim de paucitate gloriantur, et ut seducere possint multitudinem quaerunt : post hunc ergo finem libri, rursus alterius apparet exordium, ejusdem forsitan hominis auctoris, ejusdem tamen, quod non dubitatur, erroris. Disputare autem coeperat, quod caro alium haberet fabricatorem, non Deum: unde cum perpauca dixisset, in ipso exordio coepta finita sunt. Sed utrum ipse auctor an scriptor codicis non potuerit implere quod coeperat, nescio. De hac tamen dementia hominum non considerantium quid loquantur, adversus Manichaeos multa jam scripsimus. Et in hujus ipsius operis initio idonea, quantum existimo, jacta sunt fundamenta, quibus prudens et pius lector intelligat, non ideo subtrahendam carnem operibus Dei, quod spiritus natura sit potior; nec ideo mala esse ista temporalia, quia merito eis praeponuntur aeterna; nec ideo bona terrestria detestanda, quia sunt coelestia meliora: cum Deus creaverit omnia bona, magnus in magnis, sed non parvus in parvis. Jam illud aliud quod in eodem codice scribi coeperat, Adimanti opus est, illius discipuli Manichaei, qui praenomine Addas dictus est: ubi de utroque Testamento velut inter se contraria testimonia proferuntur versipelli dolositate, velut inde ostendatur utrumque ab uno Deo esse non posse, sed alterum ab altero. Contra hoc autem malignum

machinamentum jam olim scripsimus, ut paulo ante commemoravi, et ipsum opusculum nostrum habere vos credo. Quamvis quaedam sint perpauca in fine ipsius operis Adimanti, quibus non respondi: nescio quibus enim, ut fieri solet, incurrentibus, quae magis videbantur urgere, illa interrupta sic remanserunt. Sed, ut dixi, in fine perpauca sunt, quae si Dominus voluerit, quantocius explicare curabo.